

De ontmoeting met de levende Jezus Christus

weg naar bekering, *communio* en solidariteit
in Amerika

INSTRUMENTUM LABORIS

Voorwoord

In de apostolische Brief *Tertio millennio adveniente* heeft paus Johannes Paulus II aangegeven dat hij van plan was een Speciale Vergadering voor Amerika van de Bisschoppensynode bijeen te roepen. Dit initiatief sluit aan bij een reeks andere synodevergaderingen per werelddeel met het oog op de viering van het Jubileum van het jaar 2000. De eerste van die vergaderingen had betrekking op het werelddeel Afrika en vond reeds in 1994 plaats. De andere vergaderingen, betreffende Azië, Oceanië en Europa, zullen gehouden worden tijdens de laatste jaren van het tweede millennium.

De Speciale Vergadering voor Amerika zal dit jaar, 1997, bijeenkomen, na een lange tijd van voorbereiding die gemarkeerd werd door verschillende belangrijke momenten: de raadpleging om het onderwerp van de vergadering vast te stellen en de goedkeuring daarvan door de paus, de publicatie van de *Lineamenta* (3 september 1996) samen met de vragenlijst, bestemd om de bezinning daarop te ondersteunen en toegestuurd aan de belanghebbende partijen, de indictio van de synode door de paus (10 februari 1997), dat wil zeggen de officiële mededeling van de data waarop de Synodale Vergadering bijeen zal komen, en tenslotte de publicatie van het voorliggend werkdocument of *Instrumentum laboris*.

Hierin zijn de antwoorden verwerkt op het voorbereidend document en het bevat de agenda voor de discussies op de synode.

De belangstelling die bij de particuliere kerken in Amerika gewekt was door de aankondiging dat er voor dit werelddeel een Speciale Vergadering gehouden zou worden, blijkt uit het hoge percentage antwoorden op de vragenlijst van de *Lineamenta*. Van de 24 Bisschoppenconferenties hebben namelijk 23 gereageerd, dat is 96%, het hoogste percentage antwoorden dat in de geschiedenis van de synodevergaderingen ooit is bereikt.

Daarnaast hebben vele plaatselijke kerken van de gelegenheid gebruik

gemaakt om aan de hand van het voorbereidend document zich gezamenlijk te bezinnen over de verschillende aspecten van het thema voor de synode, en hebben zo de samenvatting van hun besprekingen ingebracht bij het voorbereiden van het *Instrumentum laboris*.

Aan de hand van de antwoorden van de Bisschoppenconferenties en van de andere belanghebbende partijen, namelijk die welke op grond van hun deskundigheid tot reageren 'gerechtigd' waren, is de Pre-synodale Raad en het Algemeen Secretariaat vervolgens met de hulp van deskundigen overgegaan tot het opstellen van het voorliggend werkdocument. Dit document was het onderwerp van de vierde en vijfde vergadering van de Pre-synodale Raad, die van 6 tot 8 mei en van 2 tot 4 juli 1997 te Rome plaats vonden.

Tijdens de eerste van deze vergaderingen hebben de leden een eerste ontwerp tekst bestudeerd waarin de antwoorden waren samengevat, en die was ingedeeld naar de belangrijke onderwerpen die de vragenlijst gesuggereerd had. De tweede vergadering werd gewijd aan het bestuderen van een tweede ontwerp, waarin in één enkele tekst de verschillende delen van het eerste ontwerp waren opgenomen samen met de erbij behorende bemerkingen van de leden van de Pre-synodale Raad.

Bij het samenvatten van de ingekomen reacties hebben altijd drie facetten voorop gestaan, die men trouwens ook in de definitieve tekst als vaste punten aantreft, namelijk: de punten waarover men het min of meer eens is, die waarover men van mening verschilt, en de nuances van beide, waardoor het mogelijk is een meer objectief beeld van de werkelijkheid te schetsen.

Zo zijn er bijvoorbeeld grote verschillen gebleken tussen Latijns-Amerika en de Verenigde Staten en Canada; maar toch dient meteen te worden opgemerkt dat onder die verschillen, - vaak het gevolg van de etiketten die men in het verleden erop heeft geplakt - veel gemeenschappelijke elementen overheersen en hen nog sterker met elkaar verbinden.

Zo ook, wanneer er zich bepaalde problemen van algemene orde met betrekking tot het gehele werelddeel

voordoen, moet meteen gewezen worden op bepaalde nuances waardoor een minder simplistisch en veel meer aan de werkelijkheid beantwoordend beeld ontstaat.

Bovendien is het goed erop te wijzen dat het voorliggend document niet alleen de punten van overeenkomst en verschil met de daarbij behorende nuances uiteenzet, maar ook de punten die volgens de suggesties uit de antwoorden diepgaander bestudeerd dienen te worden. Hoewel deze punten niet volledig en uitputtend behandeld worden, zijn ze in die gevallen toch in het kort vermeld om ze te kunnen opnemen in de agenda van de discussies tijdens de synode.

Het *Instrumentum laboris* is opgesteld in de vier officiële talen van de Speciale Vergadering (Spaans, Engels, Portugees en Frans), en volgt in grote lijnen de opzet van het voorbereidingsdocument, en dit volgt weer de verschillende facetten van het onderwerp van de Synodale Vergadering: 'De ontmoeting met de levende Jezus Christus, weg naar bekeering, weg naar communio, weg naar solidariteit'.

Vandaar dat het werkdocument bestaat uit een Inleiding, vier Delen en een kort Besluit.

In de Inleiding gaat alle aandacht uit naar het onderwerp van de synode en naar de drie fundamentele trekken die bepalend zijn voor het eigen karakter van de godsdienst in Amerika: de gemeenschappelijke christelijke wortels, de vitaliteit van een nog jonge kerk en de culturele pluriformiteit.

Het Eerste Deel, onder het hoofd 'De Ontmoeting met de levende Jezus Christus', zet de grote beginselen uiteen waardoor de verkondiging van de volledige waarheid over het Christus-geheim wordt gewaarborgd, en behandelt daarnaast het thema van de verhouding tussen het evangelie en de cultuur (de overheersende kenmerken van de hedendaagse cultuur, de inheemse en Afro-Amerikaanse culturen, de verschillende culturen van de geïmmigreerde volkeren, de volksvroomheid, de opvoeding en onderwijs, de communicatiemedia).

Het Tweede Deel behandelt het begrip van bekering tot Jezus Christus en geeft aan, welke positieve en negatieve kanten de feitelijke kerk en wereld in Amerika vertonen.

Het Derde Deel is gewijd aan het thema van de *communio*, en laat zien dat de *communio* in Jezus Christus grondslag en einddoel is van de evangelieverkondiging. Ook geeft dit deel een inleiding op de leer van het Tweede Vaticaans Concilie over de kerk als *communio*; vervolgens wordt uiteengezet welke moeilijkheden verbonden zijn aan de *communio* binnen de kerk, en welke de situatie is van de r.-k. kerk in het religieuze kader van het werelddeel (oecumenische betrekkingen, gesprek tussen de religies en het vraagstuk van de sekten en de andere godsdienstige bewegingen).

Het Vierde Deel gaat in op het thema van de solidariteit; het wijst erop dat men in de kerk in Amerika levendig beseft voor elkaar verantwoordelijk te zijn, en dat zij gebruik maakt van haar Sociale Leer om in te gaan op de grote uitdagingen van de moderne samenleving in het werelddeel (onder andere armoede, buitenlandse schulden, cultuur van de dood).

Het document eindigt met een kort Besluit, waarin de verschillende aspecten van het onderwerp van de synode worden belicht vanuit de nieuwe evangelisatie op de vooravond van het derde millennium. De bescherming van Onze Lieve Vrouw van Guadeloupe wordt aangeroepen om de levende Jezus Christus te verkondigen, weg naar bekering, *communio* en solidariteit.

JAN P. KARDINAAL SCHOTTE, C.I.C.M.
secretaris-generaal

INLEIDING

Het thema van de Speciale Vergadering

1. Heel het volk van God maakt zich op om met blijdschap het begin te vieren van het derde millennium, en tegelijk de 2000 jaren te herdenken die sinds de geboorte van Onze Heer Jezus Christus zijn verlopen. Daartoe door de paus bijeengeroepen, komen de geestelijke herders van de kerk op het Amerikaans halfrond voor de eerste maal tegelijk samen in een Speciale Vergadering voor dit werelddeel van de Bisschoppensynode, om zich te bezinnen op het thema: 'De ontmoeting met de levende Jezus Christus, weg naar bekering, *communio* en solidariteit in Amerika'.¹

Dankzij dit thema kan men zien hoe de kerk in dit werelddeel er op dit ogenblik voorstaat, en kan, in het kader van de doelstellingen die de paus voor de Synodale Vergadering heeft voorgesteld², worden nagegaan op welke wijze zij zich zo goed mogelijk kan voorbereiden op de nieuwe uitdagingen waarvoor de verkondiging van het evangelie haar in de toekomst stelt. Deze doelstellingen zijn:

- het bevorderen van een nieuwe evangelisatie in het gehele continent als uitdrukking van de onderlinge verbondenheid van het episcopaat;
- het vergroten van de solidariteit onder de verschillende particuliere kerken op de verschillende gebieden van het pastoraat;
- de problemen duidelijk maken op het gebied van de gerechtigheid en de internationale economische betrekkingen tussen de volkeren van Amerika, gezien de zeer grote verschillen tussen Noord-, Centraal- en Zuid Amerika.

2. De verschillende elementen waarover het in de Speciale Vergadering zal gaan, zijn op zodanige wijze gegroepeerd dat de drie fundamentele grondlijnen – bekering, *communio* en solidariteit – rechtstreeks en wezenlijk onderdeel zijn van het grote thema, de ontmoeting namelijk met Jezus Christus die er de bron en het fundament van is. Zoals Gods Woord duidelijk laat zien, zijn deze drie begrippen de consequen-

1. Vgl. Johannes Paulus II, apostolische Brief *Tertio millennio adveniente* (10 november 1994), 38. Vgl. ook als daaraan voorafgaand, Johannes Paulus II, *Openings toespraak* IVde Algemene Vergadering van Latijns-Amerikaanse Bisschoppen, Santo Domingo (12 oktober 1992), 17 (*Kerkelijke documentatie* (1994)1).

2. Vgl. *Lineamenta*, 2.

tie van de persoonlijke ontmoeting met de mensgeworden Zoon van God.

Jezus nodigt de mensen van alle tijden uit tot een verandering van leven (*metanoia*, vgl. Mc 1,15) als eerste stap op de weg naar *communio* (*koinonia*) met de Heer zelf en met zijn volgelingen (vgl. Hnd 2,42). De *communio* van hen die in Christus geloven, leidt er uiteindelijk toe om, in het voetspoor van de Heer, te leven in een geest van solidariteit en dienstbaarheid (*diakonia*) jegens de minsten der mensen (vgl. Mt 25,40).

Aangezien de ontmoeting met Jezus Christus het beginpunt is van bekering, *communio* en solidariteit, zal elk van de betreffende delen van deze tekst veel nadruk leggen op de invloed die deze ontmoeting heeft op het persoonlijk en gemeenschappelijk leven van de gelovigen. Bovendien is er een nauw verband tussen deze drie delen:

- alleen door zich tot het evangelie van Jezus Christus te bekeren zijn ware *communio* en echte solidariteit mogelijk;
- tegelijk is de *communio* met Christus en met zijn kerk de basis voor een blijvende persoonlijke bekering en de grondslag voor solidariteit;
- in zoverre solidariteit de wezenlijke waarden van het Koninkrijk van God tot uitdrukking brengt, maakt ze duidelijk op welk doel bekering en *communio* gericht zijn.

Amerika's specifiek karakter op godsdienstig gebied

3. Op het eerste gezicht kan het gekunsteld lijken om simpelweg het woord 'Amerika' te gebruiken als aanduiding voor het uitgestrekte territorium dat de verschillende gebiedsdelen van het halfrond omvat (Noord-Amerika, Midden-Amerika, Zuid-Amerika en de Caraïben). En dit nog temeer omdat bij deze benaming allereerst een geografisch criterium gehanteerd wordt, hetgeen geen recht doet aan de andere aspecten die samenhangen met de verschillen op historisch, etnisch, cultureel en economisch gebied en die kenmerkend zijn voor de verschillende volkeren op dit territorium.

Vanuit godsdienstig standpunt kan

men echter spreken over een christelijke identiteit van Amerika; deze gaat terug op de verkondiging van het evangelie in de Nieuwe Wereld, toen deze meer dan vijfhonderd jaar geleden werd ontdekt. Toen Christoffel Columbus landde op het eiland San Salvador³, plantte hij het kruis op Amerikaans grondgebied; dit was een profetisch teken dat reeds aankondigde hoe de volgende eeuwen, met al hun luister en tekortkomingen, een wezenlijke band zouden hebben met het verlossingsgeheim van onze Heer Jezus Christus.⁴

Na deze ontdekking immers zetten kolonisten en immigranten, afkomstig uit verschillende landen in Europa, en daarnaast ook een groot aantal Afrikanen die slachtoffer waren van de slavenhandel, voet aan wal op deze nieuwe grondgebieden. Dit was een historisch gebeuren dat voor heel het continent gold, maar dat zich, naargelang de verschillende streken, met eigen kenmerken verder heeft ontwikkeld. Dankzij het contact met de inheemse volkeren in Amerika leidde deze migratiestroom in veel gevallen tot nieuwe vormen van cultuur, waarin vaak de kenmerkende trekken van ieder van deze beschavingen weerspiegeld werden.

Daarna kwamen in de vorige eeuw vanuit Europa, en in een recenter verleden vanuit Azië en Oceanië, nieuwe immigranten binnen met het ideaal en de verwachting van een beter leven. In veel streken van het continent waren de immigranten in meerderheid katholiek; in andere streken vormden de katholieken slechts een minderheid, en was er een meerderheid bestaande uit leden van andere christelijke godsdienstige belijdenissen afkomstig uit de protestantse Hervorming van de zestiende eeuw.

4. Dankzij al deze factoren vormen de verschillende volkeren van Amerika tegenwoordig een rijkgeschakeerde familie met een grote etnische en culturele verscheidenheid. Daarin kan men onder meer de volgende wezenlijke kenmerken onderscheiden:

- een gemeenschappelijke christelijke wortel waarin de verschillende volkeren met hun eigen tradities en culturele uitingsvormen zichzelf herkennen,

3. Dit eilandje heette Guanahani, en werd door Columbus omgedoopt tot *San Salvador*, hoewel het tegenwoordig bekend staat als het eiland Watling en in de Bahama's ligt.

4. Vgl. Johannes Paulus II, apostolische Brief aan de mannelijke en vrouwelijke religieuzen van Latijns-Amerika bij gelegenheid van het vijfde eeuwfeest van de evangelisatie van de Nieuwe Wereld (29 juni 1990), I: AAS 83 (1991), 22.

hoezeer ze ook op het menselijk en tijdelijk vlak van elkaar mogen verschillen. In dit gemeenschappelijk erfgoed zijn verschillende nuances te bespeuren. Zo is in Latijns-Amerika deze gemeenschappelijke wortel niet alleen christelijk maar ook katholiek van aard, terwijl de rest van het werelddeel slechts christelijk genoemd kan worden; daarmee wordt echter niet gezegd dat het in het geheel niets katholieks zou hebben, al is het naar verhouding in geringere mate.

– Een geschiedenis die vele oude beschavingen telt, maar waarin het evangelie pas 500 jaar geleden voor het eerst werd verkondigd. Men kan dus stellen dat die gemeenschappelijke christelijke wortel van betrekkelijk jonge datum is. Bijgevolg is de kerk op dit halfrond een jonge kerk die gekenmerkt wordt door een grote vitaliteit en vernieuwingskracht, hetgeen een bron van hoop en vreugde is.

– Deze gemeenschappelijke christelijke wortel krijgt gestalte in een veelheid van culturele vormen; deze omspannen een breed gebied en omvat alles wat er zich afspeelt zowel op sociaal, politiek en economisch als op etnisch terrein. Deze kostbare verscheidenheid betekent een vruchtbare bodem om te werken aan *communio* en solidariteit, een werk dat de kerk door de nieuwe evangelisatie kan bevorderen.

Deze kenmerkende eigenschappen van de Amerikaanse identiteit betekenen een grote verantwoordelijkheid voor de kerk; zij moet immers het zout van de aarde en het licht van de wereld zijn (vgl. Mt 5,13-14) en dient dus door haar getuigenis bij te dragen tot de opbouw van een rechtvaardiger samenleving en zo de komst van het Rijk der Hemelen voor te bereiden.

5. De bedoeling van het *Instrumentum laboris* is de eerste resultaten van het voorbereidingsproces aan te bieden; daarbij worden de reacties op de vragen van de *Lineamenta* samengevat om zo tot een document te komen dat kan dienen als uitgangspunt voor de discussies in de synode tijdens de Speciale Vergadering voor Amerika van de Bisschoppensynode.

Met het oog op de discussies die de Synodevaders zullen houden op het

moment dat ze door de paus bijeen worden geroepen, legt het document daarom ter overweging en discussie de voornaamste punten voor waarover men het blijkens de reacties eens is of van mening verschilt, alsmede de gezichtspunten waarop dieper moet worden ingegaan, en de opmerkingen met betrekking tot het thema van de synode.

EERSTE DEEL

De ontmoeting met de levende Jezus Christus

HOOFDSTUK I: HET CHRISTUS-GEHEIM

Het Christusgeheim en de menselijke persoon

6. Het gehele leven van de apostel Paulus stond in het teken van de verkondiging van de gestorven en verrezen Christus, *evangelizare Jesum Christum* (vgl. Gal 1,16). In zijn voetspoor wil de kerk in Amerika haar evangelische opdracht opnieuw geheel richten op de verkondiging en het doen kennen van de persoon van de levende Jezus Christus.

Uit de reacties op de *Lineamenta* blijkt dat men het thema van de synode goed gekozen vindt, en dat men ermee instemt Jezus Christus te verkondigen in termen van een persoonlijke ontmoeting, overeenkomstig het grote belang dat de moderne mens hecht aan de menselijke waardigheid en aan de betekenis van het individu als handelend persoon.

De overgang van het tweede naar het derde millennium is een beslissend moment van onze geschiedenis, waarop de levende Christus, die stierf en opstond uit de dood en nu in zijn kerk aanwezig is, allen wil ontmoeten die in dit continent leven, om hun zijn Woord van liefde en hoop aan te bieden.

Samen met de paus stellen de bisschoppen van Amerika dat de wezenlijke opdracht van de kerk het verkondi-

gen is van het evangelie, dat wil zeggen het geweten en hart van alle mensen van goede wil te brengen tot een ontmoeting met Christus, en hen te helpen vertrouwd te geraken met de diepste inhoud van de verlossing die eens en voor al in de Zoon van God is verwezenlijkt.⁵

De verkondiging van het geheim van Jezus Christus bedoelt bijgevolg de persoonlijke ontmoeting met Hem te bevorderen. De kerk in Amerika wil God en de mens dienen door verwezenlijking van haar eerste doelstelling, die door de paus in het begin van zijn pontificaat als volgt werd omschreven: “dat iedere mens Christus vindt, zodat Christus iedere mens op zijn levensweg kan begeleiden met de kracht van de waarheid over de mens en de wereld welke in het mysterie van de menswording en van de verlossing vervat ligt en met de liefde die daarvan uitstraalt”.⁶ Daarom dient men zich af te vragen hoe men Jezus Christus in de huidige geografische, historische en culturele situatie van het feitelijke Amerika zó moet verkondigen dat het werkelijk komt tot de ontmoeting tussen de in Jezus Christus mensgeworden God en de mens met zijn onverzadigbaar verlangen naar God.⁷

Alle aspecten verkondigen van het mysterie van Jezus Christus

7. In deze heilsdialoog met de mens biedt de kerk de haar door Jezus Christus zelf toevertrouwde waarheid aan met een “open en missionaire geest voor het geheel”.⁸ Zoals Johannes Paulus II in zijn encycliek *Redemptor hominis* aangaf, wendt de kerk voor de vervulling van deze opdracht haar blik naar “Christus, de Verlosser van de mens, Christus, de Verlosser van de wereld ... want in Hem alleen, de Zoon van God, is het heil te vinden”⁹ overeenkomstig de woorden van de apostel Petrus “Heer, naar wie zouden wij gaan? Uw woorden zijn woorden van eeuwig leven” (Joh 6,68). In Hem voltrekt zich ten volle het verlossingsgeheim met zijn goddelijke en menselijke dimensie.¹⁰

Uit de reacties op de *Lineamenta* blijkt dat men hiertoe het bijzonder belangrijk vindt, aan de gelovigen de

onverkorte waarheid voor te houden over het geheim van Christus, zijn Persoon, zijn werk en zijn boodschap. Hij is het Woord van God dat in de schoot van de Maagd Maria mens is geworden en in Bethleem werd geboren; Hij heeft gewoond in Nazareth en was daar onderdanig aan zijn ouders, groeide op en nam met de jaren toe in wijsheid en welgevalligheid bij God en de mensen (vgl. Lc 2,51-52). Hij is het mensgeworden Woord van God. Met woorden en tekenen kondigde Hij de Blijde Boodschap aan van het Koninkrijk van God en maakte de genade van het heil bekend (vgl. Lc 4,17-21). Hij is de zolang verwachte Messias, Hij genas de zieken, schonk de zondaren vergiffenis en ging met hen aan tafel (vgl. Lc 7,36-50), en beleefde persoonlijk de diepe vriendschap met Martha, Maria en Lazarus (vgl. Lc 10,38-42). Hij is de lijdende dienstknecht die in Gethsemani de doodsangst doorstond, maar vrijwillig de beker aannam die de Vader Hem te drinken gaf (vgl. Lc 22,39-44). Hij is de Zoon van God die op het kruis stierf en op de derde dag uit de doden verrees omwille van ons heil. Hij is de Bruidegom die zijn leven gaf voor zijn Bruid, de kerk (vgl. Ef 5,25), en die haar vanaf het eerste Pinksteren bij haar beproevingen en wederwaardigheden altijd heeft begeleid en door de heilige Geest geheiligd. Hij is de verreezen Christus die zit aan de rechterhand van God de Vader, als overwinnaar van zonde en dood, de Hogepriester die bemiddelt voor heel de mensheid (vgl. Heb 4,14-5,10). Hij is de Heer van tijd en eeuwigheid die op het einde der tijden komen zal om levenden en doden te oordelen. In een woord, Hij is het beeld van de onzichtbare God (vgl. Kol 1,15) en tegelijk de volmaakte mens die “de godsgelijkheid van de kinderen van Adam, die door de eerste zonde was misvormd, heeft hersteld”.¹¹

8. Als men het geheim van Christus in al zijn aspecten aan de mensen wil voorhouden, betekent dit dat men niet alleen volledig recht moet doen aan het feit van de menswording, waarbij de Zoon van God de menselijke natuur heeft aangenomen en daardoor in alles aan ons gelijk is geworden, afgezien dan

5. Vgl. Johannes Paulus II, Encycliek *Redemptor hominis* (4 maart 1979), 10.

6. *Redemptor hominis*, 13.

7. Vgl. Augustinus, *Belijdenissen*, I, I: CCL 27,1.

8. *Redemptor hominis*, 4.

9. A.w., 7.

10. Vgl. a.w., 9-10.

11. Tweede Vaticaans Concilie, pastorale Constitutie over de kerk in de wereld van deze tijd, *Gaudium et spes*, 22.

van de zonde (vgl. Heb 4,15), maar dat men ook aan zijn goddelijke natuur de daaraan toekomende betekenis toekent: daardoor was het Woord van God immers met God en was Hij God (vgl. Joh 1,1). Van alle eeuwigheid bestaat Hij als de ware God en in Hem woont heel de volheid der godheid (vgl. Kol 1,17).

Alleen door middel van een evenwichtig verstaan van de twee naturen en de volmaakte eenheid van deze beide in de Tweede Persoon van de heilige Drie-eenheid kan de mens iets gaan bevatten van het geheim van Jezus Christus, in het heden voortlevend als Hoofd van de kerk die 'zijn Lichaam is' (vgl. Ef 1,22-23). Alleen vanuit het mensgeworden Woord kan het mysterie van de mens verhelderd worden, aangezien de mensgeworden Zoon van God, beeld van de onzichtbare God, tegelijk de volmaakte mens is, uiteindelijke openbaring van God de Vader aan de mensheid en de weg waarlangs de mensen de zin van hun bestaan kunnen vinden.¹²

Uit zeer veel reacties op de *Lineamenta* blijkt de noodzaak het geheim van Jezus Christus onverkort voor te houden als een duidelijk antwoord op de verwarring waarin sommige leden van het volk van God soms verkeren, die het leven van Christus alleen onder één van beide aspecten van zijn leven, Persoon en heilswerk zien.

Daartoe is een voor alle bewoners van het Amerikaans continent bestemde nieuwe evangelisatie nodig die "altijd – als fundament en centrum en toppunt van heel haar dynamische kracht – ook deze duidelijke stelling zal bevatten: in Jezus Christus, de Zoon van God, die mens is geworden, gestorven is en verrezen, wordt het heil aangeboden aan iedere mens als een gave van genade en barmhartigheid van God zelf".¹³

Toen de paus te *Port-au-Prince* de bisschoppen van Latijns-Amerika opriep tot een nieuwe evangelisatie van Amerika, voegde hij eraan toe: "met nieuwe geestdrift, nieuwe methodes, in nieuwe vorm"¹⁴; daarmee doelde hij erop dat de evangelieverkondigers op moderne wijze te werk dienen te gaan; het evangelie kan evenmin als Jezus Christus over wie het spreekt, zelf ver-

ouderd raken, daar het immers de altijd nieuwe, altijd actuele bron van leven is.

Tot slot, in enkele uit Latijns-Amerika afkomstige reacties wordt erop gewezen dat bij die volkeren, waarschijnlijk onder invloed van de sociale en culturele omgeving, het beeld overheerst van Christus op zijn lijdensweg, zozeer dat het beeld van de verrezen Christus daardoor soms geheel verduisterd wordt. Wil het geheim van Jezus Christus onverkort verkondigd worden, zo wordt er gezegd, dan is het nodig dat op indringender wijze over de verrijzenis wordt gesproken; zonder tot al te aards triomfalisme te vervallen kan dat een echte hoopvolle boodschap zijn voor mannen en vrouwen die onder leed en verdriet gebukt gaan.

Het mysterie van Jezus Christus, verkondigd aan de mens en de cultuur

9. Het evangelie brengen aan de mens betekent ook het kerstensen van zijn cultuur, zijn moreel waardenpatroon, zijn ideaal van gerechtigheid en waarheid. Daarom juist is een van de belangrijkste doelstellingen van de nieuwe evangelisatie, de verschillende culturen van binnenuit om te vormen en te verrijken met de uit het geloof voortvloeiende christelijke waarden, zodat Christus' boodschap doordringt in het geweten van de mensen en zich weerspiegelt in het *ethos* van de volkeren.¹⁵

Zoals paus Paulus VI in de apostolische Exhortatie *Evangelii nuntiandi* aangaf, wordt ook in de reacties op de vragen van de *Lineamenta* bevestigd dat de breuk tussen het evangelie en de cultuur "het drama van onze tijd"¹⁶ is. Niet alleen de individuele mensen moeten dus geëvangéliseerd worden, maar ook de culturen zelf, want de doelstelling is dat "door de kracht van het evangelie de beoordelingsnormen, de belangrijker goederen, de denkwijzen en opvattingen, beweegredenen en levenswijzen van het menselijk geslacht, die met het woord en het heilsplan van God in strijd zijn, worden geraakt en als het ware omgevormd"¹⁷, dat wil zeggen dat "met het evangelie de culturen en ook de cultuur van de mens doordrongen moet worden, in de volste en breedste

12. Vgl. *Redemptor hominis*, 11.

13. Paulus VI, apostolische Exhortatie *Evangelii nuntiandi* (8 december 1975), 27.

14. Johannes Paulus II, *Toespraak tot de Vergadering van de Latijns-Amerikaanse Raad van Bisschoppen, Port-au-Prince, Haiti* (9 maart 1983) III: AAS 75 (1983), 778.

15. Johannes Paulus II, *Openingstoespraak Santo Domingo*, 2.

16. *Evangelii nuntiandi*, 20.

17. A.w., 19.

zin die deze woorden in de Constitutie *Gaudium et spes* hebben”.¹⁸

“Door de inculturatie geeft de kerk gestalte aan het evangelie in de verschillende culturen en voert zij tegelijk de volkeren met hun culturen binnen in haar eigen gemeenschap; zij draagt er de evangelische waarden aan over, neemt het goede ervan op en vernieuwt ze van binnen uit”.¹⁹

10. Het begrip ‘cultuur’ waarvan bovengenoemde constitutie van het concilie impliciet uitgaat is later, in het document van de IIIde Algemene Vergadering van Latijns-Amerikaanse Bisschoppen te Puebla, verder uitgewerkt met de volgende woorden: “cultuur is de specifieke wijze waarop de mensen in een volk hun relatie cultiveren met de natuur, met zichzelf en met God om te komen tot een waarachtig en volledig menselijk levenspeil (*Gaudium et spes*, 53)”.²⁰

Bijgevolg is cultuur ‘die gemeenschappelijke levensstijl’ die voor een volk kenmerkend is en die de verschillende kanten van het leven van dat volk omvat: “het geheel van waarden waaruit het leeft en van gebreken die het verzwakken ..., de verschillende manieren waarop die waarden of zwakheden tot uiting komen en blijken, dat wil zeggen de gewoonten, de taal, de instellingen en structuren van het maatschappelijk leven. Kortom, de cultuur is dus het leven van een volk”.²¹ De synthese tussen cultuur en geloof is niet alleen een eis van de cultuur, maar ook van het geloof, want als het geloof niet tot cultuur wordt, wordt het niet ten volle beleefd.²²

11. In antwoord op de vragen die in de *Lineamenta* met betrekking tot de cultuur worden gesteld, heeft men bepaalde aspecten van de huidige cultuur beschreven waaraan de kerk het evangelie van Jezus Christus wil verkondigen. Op het gebied van wetenschap en techniek, en ook op dat van de vrijheid en de rechten van de mens heeft de moderne cultuur veel successen geboekt en op het menselijk vlak grote vooruitgang gemaakt; maar dat is vergezeld gegaan van een groot aantal andere negatieve verschijnselen, zoals de

milieuvervuiling en het uitputten van de natuurlijke rijkdommen, het overschrijden van de ethische grenzen in de wetenschap en de biogenetica, materiële groei die ten koste gaat van de sociale betrekkingen, wijsgerig scepticisme en relativering van de moraal.²³

Gezien deze complexe en uitdagende werkelijkheid is er reden zich af te vragen: hoe kan de boodschap van de kerk contact maken met de nieuwe vormen van cultuur, de manier waarop de mensen tegenwoordig denken en aanvoelen? Hoe kan de kerk van Christus ingaan op de mentaliteit van de moderne mens die zo trots is op wat hij tot stand heeft gebracht en tegelijk zich zoveel zorgen maakt over de toekomst van de mensheid? Wat betekent Jezus Christus voor de mannen en vrouwen van nu?

Bij de beantwoording van deze vragen moet men de twee fundamentele beginselen betrekken die met inculturatie samenhangen, namelijk geen strijdigheid van de verschillende culturen niet strijdig met het evangelie, en de *communio* met de universele kerk.²⁴

HOOFDSTUK II: DE VERKONDIGING VAN JEZUS CHRISTUS IN HET CULTURELE KADER VAN AMERIKA

Evangelie en cultuur

12. Wanneer men de reacties samenvat aangaande de evangelisatie van de cultuur, komen daaruit bepaalde algemene tendensen in de huidige samenlevingen in Amerika naar voren die tegelijk een weerspiegeling zijn van de culturele stromingen op internationaal vlak, zoals:

– De pluriformiteit. Deze doet zich in Amerika in verschillende gedaanten voor: groepen mensen met dezelfde etnische afkomst, nationaliteit en taal benadrukken hun eigen karakter; er zijn allerlei opvattingen die een uiting zijn van de vrijheid van spreken; in eenzelfde maatschappelijk kader bestaan er verschillende culturele en godsdienstige tradities naast elkaar; door de wereld der media heeft men toegang tot een overvloed aan informatie die de horizon van de menselijke kennis verbreedt.

18. A.w., 20; vgl. *Gaudium et spes*, 53.

19. *Redemptoris missio*, 52.

20. Document van de IIIde Algemene Vergadering van Latijns-Amerikaanse Bisschoppen, Puebla (28 januari 1979), 386.

21. Johannes Paulus II, *Toespraak tot de vertegenwoordigers van de culturele wereld op de katholieke universiteit van Santiago in Chili* (3 april 1987), 2: AAS 80 (1988), 158.

22. Vgl. Johannes Paulus II, *Brief waarmee de Pauselijke Raad voor de Cultuur wordt ingesteld* (20 mei 1982); originele Italiaanse tekst in *L'Osservatore Romano*, 21-22 mei 1982, 3.

23. Vgl. *Gaudium et spes*, 4-9.

24. Vgl. *Redemptoris missio*, 54.

- De secularisatie die een levensbeschouwing biedt die transcendente waarden mist, maar die tegelijk indirect de moderne mens doet zoeken naar de uiteindelijke zin van zijn bestaan.
- Het subjectivisme en de relativisering van de moraal die in het geweten van de moderne mens een grote crisis en verraaging veroorzaakt, met als automatisch gevolg dat aan de objectieve zedelijke orde minder belang wordt gehecht en persoonlijk inzicht overbenadrukt wordt. Daardoor gaat het zondebesef verloren.
- De globalisering van de cultuur, welke positieve kanten heeft in zoverre ze door onderlinge contacten verrijkend kan werken, maar die tegelijk leidt tot een gelijkschakeling van de inhoud en het waardenpatroon van de verschillende culturen, met als gevolg dat de eigen identiteit verloren gaat. Dit gevolg kan met name verontrustend zijn als daarmee het christelijk en katholiek karakter van de plaatselijke culturen in gevaar komt.
- Het bewustzijn van het belang van bepaalde waarden, waarvan sommige, zoals de vrijheid, het leven en de gerechtigheid, betrekking hebben op de waardigheid van de menselijke persoon; andere betreffen het de mens aangeboren verlangen naar geestelijke en transcendente zaken.
- De verstedelijking die een nieuwe uitdaging betekent voor de evangelisatie, niet alleen omdat deze stedelijke cultuur nieuwe problemen tot gevolg heeft (armoede en gebrek bij de laagste klassen van de maatschappij, ontworteling, anonimiteit, eenzaamheid, zedeloosheid en geweld, enzovoorts), maar ook omdat de structuur van een stad vraagt om nieuwe pastorale methodes, waarbij gebruik wordt gemaakt van de moderne communicatiemiddelen en -technieken.

Men kan zeggen dat de hier genoemde kenmerken gelden voor het gehele continent, hoewel met regionale en plaatselijke verschillen. De verstedelijking bijvoorbeeld brengt het probleem met zich mee van de onderkant van de samenleving, zowel in de armenwijken of *favelas* van Latijns-Amerika als in de achterstandsgebieden van de grote ste-

den in Noord-Amerika.

Zo ook blijkt het besef van waarden als gerechtigheid, vrijheid in verschillende culturele vormen, afhankelijk van de graad van economische ontwikkeling en de politieke vraagstukken van de betrokken samenleving, terwijl het toch gaat om dezelfde fundamentele idealen.

Het evangelie en de inheemse en Afro-Amerikaanse culturen

13. In de reacties op de *Lineamenta* wordt de relatie tussen evangelie en cultuur ook betrokken op de evangelisatie van de inheemse en Afro-Amerikaanse culturen die in meerdere of mindere mate in alle landen van het Amerikaans halfrond vertegenwoordigd zijn.

Die culturen zijn de erfenis van beschavingen die al voor de komst van de eerste evangelieverkondigers in het werelddeel bestonden, of zijn te danken aan de immigratie die onmiddellijk na de komst van de kolonistoren plaats vond.

In alle gevallen kan men zeggen dat beide culturen van het begin af aan in de eenvoud des harte de Blijde Boodschap hebben aanvaard. Toch is de evangelisatie van die culturen niet met de verkondiging van het *kerygma* voltooid. Zoals blijkt uit de reacties op de vragenlijst bij het document ter voorbereiding op de Synodevergadering, dient de kerk krachtiger aanwezig te zijn in de inheemse en Afro-Amerikaanse culturen, om de authentieke culturele waarden van binnenuit om te vormen en ze te integreren in het christelijk geloof, opdat dit zijn licht doet schijnen over de verschillende culturen.

14. Men ziet dat bij de inheemse en Afro-Amerikaanse bevolkingsgroepen het besef groeit, recht te hebben op het behoud van hun eigen culturele identiteit. Samen met wat de paus daarover leert, is de kerk in Amerika zich ervan bewust hoe belangrijk die rechten zijn, en zij streeft ernaar om aan die bevolkingen de boodschap van het evangelie te brengen en tegelijk op te komen voor hun gewettigde eisen.²⁵

De reacties op de vragenlijst bij de *Lineamenta* noemen als waarden die verenigbaar zijn met het christelijk

25. Er zijn zeer talrijke documenten waarin paus Johannes Paulus II de leer hieromtrent uiteenzet: *Toespraak tot de inheemse bewoners van het Amazonegebied, Manaus* (10 juli 1980); *Toespraak tot de inheemse bevolking van Guatemala, Quetzaltenango* (7 maart 1983); *Toespraak tot de inheemse bevolking van Ecuador, Latacunga* (31 januari 1985); *Toespraak tot de inheemse bevolking van Peru, Iquitos* (14 februari 1985); *Toespraak tot de Indianen van Noord Amerika, Phoenix* (14 September 1987); *Toespraak tot de inheemse volkeren van Canada, Fort Simpson* (20 September 1987); *Toespraak tot de autochtone bevolkingen van Paraguay, Missie van 'Santa Teresita'* (17 mei 1988); apostolische Brief aan de mannelijke en vrouwelijke religieuzen van Latijns-Amerika bij gelegenheid van het vijfde eeuwfeest van de evangelieverkondiging in de Nieuwe Wereld (29 juni 1990), 7: AAS 83 (1991), 26-27; *Boodschap aan de inheemse bewoners van het Amerikaans Werelddeel, Santo Domingo* (12 oktober 1992); *Boodschap aan de Afro-Amerikanen in het Amerikaans werelddeel, Santo Domingo* (12 oktober 1992); *Toespraak tot de autochtone gemeenschappen van Mexico en de andere Latijns-Amerikaanse landen, Izamal* (11 augustus 1993); Op dezelfde wijze is het onderwerp van de inheemse bevolkingen uitvoerig besproken op de algemene vergaderingen van Latijns-Amerikaanse bisschoppen, te Rio de Janeiro, 84; te Medellin, 1, 14; 4, 3; 12, 11; en te Santo Domingo, 20, 107, 110, 245, 248; en over de Afro-Amerikanen: te Puebla, 365, 410, 415; te Santo Domingo, 107, 110, 167, 244 en 249.

geloof: de grote gehechtheid aan de eigen grond, het respect voor de voorouders en de tradities van de gemeenschap, het religieus besef van leven en dood dat tot uiting komt in rituele vieringen die begeleid worden met dansen, muziek en liederen, en ook het geloof aan een leven in het hiernamaals.

Bovendien geven deze antwoorden aan, welke kanten uitgezuiverd dienen te worden, omdat immers alle culturen mensenwerk zijn en dus ook getekend zijn door de zonde. Onder de gewoonten en gedragingen die gezuiverd moeten worden noemt men: drankzucht (vaak verband houdend met het vieren van feesten), fetisjisme, bijgeloof, toverij, godsdienstig syncretisme, fatalisme, zwarte toverkunst, de praktijk der genezers, en andere mythische opvattingen die leiden tot praktijken die onverenigbaar zijn met het christelijk geloof.

Het evangelie en de verschillende culturen van de geïmmigreerde volkeren

15. De evangelisatie van de verschillende culturen der immigranten is niet minder belangrijk als die van de inheemse en Afro-Amerikaanse culturen; sinds het einde van de vorige eeuw heeft zij in bijna alle samenlevingen van Amerika plaats.

De antwoorden op de *Lineamenta* geven aan dat er twee grote immigratiestromen zijn: de ene is hoofdzakelijk afkomstig uit Europa en in mindere mate uit Azië, de andere beweegt zich binnen het Amerikaanse werelddeel zelf. De eerste immigratiestroom is in bepaalde landen krachtiger geweest dan in andere, maar in zijn algemeenheid kan men zeggen dat de immigranten authentieke menselijke waarden met zich mee hebben gebracht zoals familiebesef en arbeidszin, vaderlandsliefde, solidariteit met de allerarmsten, de betekenis van het gegeven woord, rechtvaardigheidsgevoel, en daarnaast ook godsdienstige waarden, zowel katholieke waarden (hoofdzakelijk van de Latijnse ritus, maar ook van de oosterse kerken) als die van andere christelijke godsdiensten (van verschillende protestantse genootschappen en ook van orthodoxe kerken) en van niet-

christelijke godsdiensten (jodendom en in mindere mate islam).

Terwijl in een aantal landen, zoals in Canada en vooral in de Verenigde Staten, de toevloed van immigranten bestond uit talrijke groepen die in meerderheid afkomstig waren uit de verschillende landen en culturen van Europa, en in mindere mate uit Azië, bestond die toevloed in de rest van het werelddeel hoofdzakelijk uit Spaanse en Italiaanse immigranten.

16. De tweede stroom bestaat uit groten aantallen van mensen die uit Zuid-Amerika, Midden-Amerika en de Caraïben wegtrekken naar het Noorden van het werelddeel. Uit een groot aantal antwoorden op de *Lineamenta* blijkt men eenstemmig van oordeel te zijn dat nauwer moet worden samengewerkt tussen de kerken 'a quo' en 'ad quem' om de migranten goed te begeleiden, zodat ze de pastorale zorg kunnen ontvangen van priesters uit de streek waar ze vandaan komen.

Zo worden er ook suggesties gedaan om vormen van volksdevotie te bevorderen die de immigranten hebben meegebracht, zoals familiefeesten, religieuze feesten en de viering van de patroonsfeesten, de traditionele vieringen die in verband staan met Kerstmis en de Goede Week, en ook processies en de devoties die samenhangen met speciale feesten van Christus, de heilige Maagd en de heiligen.

In de Verenigde Staten is een aanzienlijk en toenemend aantal Latijns-Amerikaanse immigranten; in vele gevallen betekent dat een verrijking voor de cultuur van dit land. Zeer veel van deze, in meerderheid katholieke, immigranten, hebben echte waarden meegebracht: familiebesef, volksvroomheid, folklore en hun eigen tradities.

De bisschoppen van dit land hebben oog voor de betekenis van die levensstijl en gewoonten, maar wijzen er tegelijk op dat die volkse uitingen uit Latijns-Amerika door evangelisatie uitgezuiverd en op geschikte wijze geïntegreerd moeten worden, zodat ze een verrijking kunnen betekenen voor de plaatselijke christelijke culturen.

Het evangelie en de volksvroomheid

17. Met betrekking tot de evangelisatie van de cultuur komt nog een ander aspect uit de antwoorden op de *Lineamenta* naar voren, namelijk de volksvroomheid. Bij de volkeren van Latijns-Amerika en de in Noord-Amerika wonende Latijns-Amerikaanse groepen is die vorm van cultuur in wezen een uiting van het katholieke geloof, terwijl men in de andere delen van het werelddeel alleen zou kunnen zeggen dat in het algemeen dit religieus gevoelen een christelijk karakter heeft. Hoe dan ook ziet men dat in de laatste jaren dit eenvoudig maar daarom niet minder diep religieus gevoelen van die volkeren speciale aandacht heeft genoten bij de pastoraal van de plaatselijke kerken in heel Amerika.

Uit bepaalde tekenen blijkt hoe belangrijk de volkse religieuze cultuur is, zoals: de steeds groeiende deelname aan bedevaarten naar bepaalde heiligdommen (met name Mariaheiligdommen), de traditie in de gezinnen om hun kinderen te laten dopen, de vereering van de zielen in het vagevuur, het opdragen van missen voor de overledenen, de feesten van de patroonheiligen met hun typerende processies en de viering van de Heilige Mis (die in het algemeen door zeer veel mensen wordt bijgewoond), de heiligenverering, niet alleen de heiligen van de universele kerk, maar ook die van het Amerikaans continent, enzovoorts.²⁶

Deze en nog vele andere uitingen van volksvroomheid zijn voor de gelovigen uitstekende gelegenheden om de levende Jezus Christus te ontmoeten. Wanneer immers de kerkelijke gemeenschap bijeen komt om het Woord te vieren en ter herdenking van de heiligen de sacramenten te ontvangen, herinnert ze op bijzondere wijze aan hen die in hun leven de Heiland van de wereld trouw zijn nagevolgd, en ontstaat er *communio* met hen die deel uitmaken van de kerk in de hemel.

Daarom kan de volksvroomheid, mits uitgezuiverd en goed in de leer onderricht, een beslissende factor zijn bij de nieuwe evangelisatie. De meeste reacties op de *Lineamenta* zijn het over

dit punt eens.

18. De reacties op het voorbereidingsdocument bevestigen dat de devotie voor de Maagd Maria binnen de volksvroomheid, overigens niet alleen daarbinnen, een bijzondere plaats inneemt, hetgeen typisch katholiek is. Het volk van God in Amerika is een volk met grote Mariaverering.

Een bewijs daarvan zijn de talrijke benamingen waaronder de gelovigen haar aanroepen, evenzeer als de talloze Mariaheiligdommen die vrijwel overal op het Amerikaans halfmond te vinden zijn. Van de talrijke wijzen waarop zij wordt aangeropen is die als Onze Lieve Vrouw van Guadeloupe het meest vermaard; de oorsprong daarvan gaat terug op Maria's verschijning op Amerikaanse bodem aan Juan Diego, op de heuvel Tepeyac (Mexico) in 1531.

Men heeft dit Mariagebeuren altijd beschouwd als een teken van de bescherming van de Moeder Gods voor alle mannen en vrouwen op het Amerikaans continent; daarbij ging men uit van de woorden die de Maagd tot Juan Diego vanuit de hemel sprak: "Ben ik niet hier, ik die je moeder ben? Ben jij niet onder mijn schaduw, onder mijn bescherming? ... Laat niets je verder bedroeven of in verwarring brengen."

In enkele reacties op de *Lineamenta* wordt erop gewezen hoe in de laatste jaren steeds meer mensen Maria op die wijze aanroepen en vereren, zonder dat daardoor de vereering van Maria onder de ter plaatse gebruikelijke benamingen afneemt. Daardoor belijden alle katholieke volkeren van Amerika gezamenlijk eenzelfde vertrouwen op de Moeder van de Verlosser.

Dit valt niet alleen in de Latijns-Amerikaanse landen te constateren maar ook in de Verenigde Staten van Amerika, waar de groeiende populariteit van deze devotie mede te verklaren valt uit de aanwezigheid van Latijns-Amerikaanse katholieken aldaar.

Paus Johannes Paulus II ziet de devotie voor Onze Lieve Vrouw van Guadeloupe als een uitstekend voorbeeld van een volledig geïncultuurde vorm van evangelisatie, als hij zegt: "het gelaat van de Maagd van Tepeyac met de trekken van een mesties is een

26. Onder de meest populaire heiligen moeten genoemd worden: de martelaren Jean de Brébeuf, Isaac Jogues en zijn gezellen, Rochus González; de heiligen: Rosa da Lima, Toribio de Mogrovejo, Franciscus Xaverius Cabrini, Martinus de Porres, Elizabeth Ann Seton, Jean Macias, Rosa Philippine Duchesne, Ezéchiël Moreno, Petrus Claver, François Solano, Theresia des Andes, François Fabres Cordero, Marie-Anne de Jésus Paredes y Flores; de zaligen Kateri Tekawitha, Junipero Serra, Catherina Drexel, Jean Diego, Marie de l'Incarnation, Michel Pro en Rafaël Guizar y Valencia, Maria van de heilige Jozef en Jozef de Anchieta, en daarnaast nog talrijke andere heiligen en zaligen die in Amerika van het evangelie getuigd hebben.

samenvatting van het grote beginsel van de inculturatie: de innerlijke omvorming van authentieke culturele waarden doordat ze geïntegreerd worden in het christendom, en de verworteling van het christendom in de verschillende culturen”.²⁷

Op grond hiervan heeft de paus besloten de Moeder Gods op Amerikaans grondgebied de eretitel te geven van “Sterre van de Eerste en van de Nieuwe Evangelisatie”.²⁸

19. Vormen van volkse Mariaverering zijn onder meer: het rozenkransgebed, de bedevaarten en bezoeken aan de heiligdommen, vaak uitstekende gelegenheden om de sacramenten te ontvangen, de verschillende benamingen waarmee Maria wordt aangeropen en waaraan de heiligdommen, kapellen en steden hun naam te danken hebben, de religieuze kunst met haar devotieprentjes en die getuigt van het vertrouwen van het volk in Maria, de feesten van de patroonheiligen, de speciale Maria-maand, de beloften en geloften waarin het mariaal aspect van het geloof der gelovigen tot uiting komt, enzovoorts.

In de plaatselijke kerken van geheel Amerika wordt ernaar gestreefd deze Mariaverering te cultiveren en te versterken met het oog op een persoonlijke ontmoeting met Christus; men tracht gevoel en leer in deze verering te integreren zodat de gelovigen gebracht worden tot het regelmatig ontvangen van de sacramenten en tot groeien in geloof, hoop en liefde.

Talrijke antwoorden wijzen erop dat van oprechte Mariaverering gesproken kan worden in zoverre deze leidt tot een vollere beleving van iemands christen-zijn, waarbij het geloof blijkt uit de liefde voor de allerarmste medemensen en uit een grotere inzet bij de evangelisatie, zowel individueel als binnen de kerk.

Het evangelie en opvoeding en onderwijs

20. Aangaande het punt van de evangelisatie van de cultuur wordt in verschillende reacties op de *Lineamenta* gewezen op de pastorale aanwezigheid van de kerk in Amerika op het gebied van opvoeding en onderwijs op alle niveaus.

Voor de bemoeienis van de kerk met dit gebied zijn twee fundamentele redenen:

1. het belang van de individu wiens specifiek menselijke kwaliteiten door de scholing tot ontwikkeling worden gebracht, waardoor de grond wordt voorbereid om de Blijde Boodschap te ontvangen;
2. het belang van de samenleving: immers, door opvoeding en onderwijs leert men hoe men zich in zijn leven dient te gedragen, en ook worden de waarden bijgebracht die bepalend zijn voor een cultuur waarin de evangelische waarden zich kunnen ontplooien.

Om de cultuur te evangeliseren op het gebied van opvoeding en onderwijs, van denken en wetenschappelijk onderzoek, beschikt de kerk in Amerika over een uitgebreid netwerk van scholen, colleges, universiteiten en faculteiten die een doeltreffende evangelisatie-arbeid verrichten en een belangrijke emancipatorische taak hebben.

Om beter gebruik te maken van dit potentieel suggereren de reacties op de *Lineamenta* aan de volgende punten aandacht te besteden:

- de verschillende onderwijsinstellingen van de kerk dienen een duidelijke *katholieke identiteit* te bewaren, met name wat de programma's en pastorale initiatieven betreft. In een kerkelijke onderwijsinstelling moet men allereerst leren groeien in het geloof.
- Er moeten *onderwijsprogramma's* worden ontwikkeld die niet alleen bedoeld zijn voor het geven van efficiënt en professioneel onderricht, maar ook en vooral voor het bijbrengen van een door de waarden van het evangelie geïnspireerde visie en cultuur, en wel zo dat deze voor iemands gedrag als mens en als christen bepalend zijn.
- Daarom is het belangrijk door middel van onderwijsprogramma's ervoor te zorgen dat de kennis werkelijk geïntegreerd wordt in een christelijke visie op de wereld.
- Door middel van kerkelijke organen dient de *pastoraal voor opvoeding en onderwijs* op nationaal, diocesaan en plaatselijk vlak op elkaar te worden afgestemd, vooral bij het opstellen van programma's en teksten voor de godsdienstige

27. Johannes Paulus II, *Openings toespraak Santo Domingo*, 24. Vgl. Puebla, 446; Santo Domingo, 15.

28. Johannes Paulus II, *Openings toespraak Santo Domingo*, 31; vgl. apostolische Brief aan de mannelijke en vrouwelijke religieuzen van Latijns-Amerika bij gelegenheid van het vijfde eeuwfeest van de evangelisatie van de Nieuwe Wereld, 31.

vorming. Daarbij kan de *Katechismus van de katholieke kerk* goede diensten bewijzen.

– De *opleiding van leraren* die vakbekwaam en betrokken christen zijn is een ander onmisbaar aspect van de evangelisatie van de cultuur op het gebied van het onderwijs.

– Door met gratis toegankelijke scholen in de stedelijke agglomeraties en op het platteland, en ook met hogere technische scholen, grotere aandacht te besteden aan het opvoedings- en onderwijswerk in de *achtergestelde sectoren*, kan de kerk zeer duidelijk aantonen dat de ontplooiing van de mensen en de culturele ontwikkeling van de samenleving haar ter harte gaat.

– Een ander terrein dat ook uitermate geschikt is voor de evangelisatie van de cultuur, is de aanwezigheid van de kerk op *de universiteiten en andere onderwijsinstellingen*, zowel *die van de staat als die uit de particuliere sector zonder religieuze signatuur*, door middel van moderatoren en katholieke hoogleraren.

Aangezien de opdracht van de evangelisatie op het gebied van opvoeding en onderwijs vooral gericht is op de jongeren, dient men, zoals uit de antwoorden blijkt, aandacht te schenken aan de jongerencultuur en de wijze waarop ze wordt beleefd (muziek, sport, vrijetijdsbesteding, vriendschap, clubleven, enzovoorts) maar ook aan de problemen die er typerend voor zijn (drugs, geweld, seksualiteit, achterstelling, generatiekloof, eenzaamheid, enzovoorts).

Het evangelie en de media

21. Zoals uit alle antwoorden op de *Lineamenta* blijkt is men het er vrijwel unaniem over eens dat een van de “moderne areopagussen”²⁹ die dringend geëvangeliiseerd dient te worden, die van de media is.

Deze dringende noodzaak vloeit wezenlijk voort uit de invloed die deze media uitoefenen op bijna alle mensen. Terecht spreekt men van een ‘massacultuur’, die de mensen diepgaand beïnvloedt en een verandering teweegbrengt in hun opvattingen, waarden en gedrag. Anderzijds blijkt uit talrijke antwoorden dat de kerk op het terrein van

de media maar zwak – en in sommige gevallen totaal niet – vertegenwoordigd is. Men is het met elkaar eens dat aan dit onderwerp op twee niveaus gewerkt moet worden:

1. Gebruikmaken van de media om de boodschap van het evangelie en de leer van de kerk over te brengen. Al moge de kerk in Amerika, wat dit betreft, reeds beschikken over een reeks informatiemiddelen (tijdschriften, allerlei soorten van publicaties, radio- en televisieprogramma’s, computer-netwerken, enzovoorts), toch schijnt men zeer vaak maar op gebrekkige wijze van deze middelen gebruik te maken tengevolge van technische achterstand, geldgebrek en te weinig geschoold personeel.

2. Integreren van de boodschap van het evangelie in deze door de media geschapen ‘nieuwe cultuur’; de evangelisatie zelf van de moderne cultuur hangt immers grotendeels af van de invloed der *media*.³⁰ Op dit niveau blijkt het noodzakelijk, de waarden van het evangelie te doen doordringen in de ethische beginselen die ten grondslag liggen aan de wijze waarop men omgaat met de nieuwsverstrekking, in de inhoud van hetgeen aan de massa wordt meegedeeld, in de doelstellingen waarmee men werkt in de wereld der communicatie.

In verschillende antwoorden wordt erop gewezen dat de media vaak het geldelijk profijt als doelstelling hebben en niet het welzijn van de mensen.

TWEEDE DEEL

De ontmoeting met de levende Jezus Christus, weg tot bekering

HOOFDSTUK I: DE BEKERING TOT JEZUS CHRISTUS

De ontmoeting met Jezus Christus roept op tot bekering

22. Sinds de erfzonde is het een feit in de heilsgeschiedenis dat iedere keer als God naar de mens toe gaat om met hem

29. *Redemptoris missio*, 37.

30. Vgl. t.a.p.

te spreken, Hij dit doet om in hem een innerlijke omkeer teweeg te brengen.

Reeds in het Oude Testament heeft de boeteprediking een innerlijke bekeering tot doel, dat wil zeggen een afwijken van de zonde en een toewending tot God (vgl. Jon 3,4-10; Am 5,15; Bar 1,3-5; Ps 35,13; 51,3-6).

In aansluiting bij de prediking van het Oude Testament is Jezus Christus zijn werk begonnen met de aankondiging van de Blijde Boodschap en de uitnodiging om zich te bekeren: "De tijd is vervuld en het Rijk Gods is nabij; bekeert u en geloof in de Blijde Boodschap" (Mc 1,15).

In deze woorden van Christus is in zekere zin heel het leven van een christen samengevat: "Tot het door Christus aangekondigde Rijk kan men alleen komen door middel van de *metanoia*, dat wil zeggen door de inwendige en totale omkeer en vernieuwing van de gehele mens, in zijn denken, oordelen en leven."³¹

De oer-kerk is trouw in het voetspoor getreden van haar Stichter, door zijn heilsboodschap te verkondigen en alle mensen op te roepen, tot inkeer te komen en zich te laten dopen in de naam van Jezus Christus tot vergeving van hun zonden (vgl. Hnd 2,37-38).

Ook de apostel Paulus heeft verkondigd dat de verzoening betrekking heeft op al het bestaande, toen hij zei dat de Vader door Hem alle wezens met zich heeft willen verzoenen en vrede heeft willen stichten door het bloed aan het kruis vergoten om alles in de hemelen en op aarde te verzoenen (vgl. Kol 1,20).

23. Bekering is een veelzijdig begrip, en veronderstelt een ingrijpende verandering van het hart onder invloed van Gods Woord. Deze inwendige verandering wordt zichtbaar in het doen en laten, en dus in heel het leven van de christen.³² De zonde is een gebeuren dat in wezen allereerst de individuele mens betreft.

Maar omdat deze steeds in relatie staat met andere mensen, en met hen samen door middel van instellingen en structuren aan de maatschappij vorm geeft, ziet men hoe door de zonde van vrije en verantwoordelijke mensen bepaalde maatschappelijke factoren zijn

aangetast.

In die zin kan men zeggen dat de zonde een maatschappelijke dimensie heeft die het leven van talloze mensen beïnvloedt, en concreter nog, kan men spreken van 'zondige structuren', zoals paus Johannes Paulus II de onrechtvaardige verhoudingen noemt die kenmerkend zijn voor de wijze waarop de samenleving in veel landen van Amerika zijn ingericht.³³

Vandaar dat het voorliggend document met antwoorden op de vragenlijst van de *Lineamenta* niet alleen spreekt over de noodzaak van een persoonlijke bekeering - die zal leiden tot het boetesacrament ofwel sacrament van verzoening - maar ook over de dringende noodzaak dat er binnen de kerk en de mensengemeenschap op bepaalde punten een bekeering plaats heeft.

Het betreft ingewikkelde kwesties die als gevolg van menselijk handelen niet altijd in overeenstemming zijn met Gods wil, en waarover daarom het licht van het evangelie moet schijnen opdat ze voor de mens en zijn persoonlijk heil bevorderlijk zijn. In die kringen moet voor Jezus Christus een plaats worden ingeruimd om bij de mensen een bekeering teweeg te brengen en daarmee hun maatschappelijke verhoudingen te vernieuwen.

De kerk predikt de bekeering

24. Als gemeenschap van gelovigen op weg naar het hemels vaderland dient de kerk zich te zuiveren, en terwijl ze anderen oproept zich tot het evangelie te bekeren, ervaart ze dat ze zelf geroepen is zich blijvend tot Jezus Christus te bekeren om haar opdracht van evangelieverkondiging beter te kunnen vervullen.

Voor de kerk is bekeering noodzakelijk, niet in zoverre ze een goddelijke instelling is die door de heilige Geest wordt bijgestaan en daarom onfeilbaar is bij het verkondigen van de openbaring, maar in zoverre ze een gemeenschap is van zondige mensen die in haar leden en structuren een voortdurende bekeering behoeft om op waarachtige wijze van de komst van het Rijk der hemelen te kunnen getuigen.³⁴

Ingaande op de oproep van de paus

31. Paulus VI, apostolische Constitutie *Paenitemini* (17 februari 1966), I: AAS 58 (1966), 179.

32. Vgl. Johannes Paulus II, postsynodale apostolische Exhortatie *Reconciliatio et paenitentia* (2 december 1984), 4.

33. Vgl. Johannes Paulus II, *Homilie bij het heiligdom van Onze Lieve Vrouw van Zapopan*, Mexico (30 januari 1979), 3. Vgl. ook: Puebla, 452.

34. Vgl. Santo Domingo, 30.

zich voor te bereiden op de viering van het grote jubileum van het jaar 2000, nodigen de geestelijke herders van de kerk in Amerika alle leden van het volk van God uit tot een oprecht gewetensonderzoek als eerste stap naar een werkelijke bekering: “aan de vooravond van het nieuwe millennium moeten de christenen voor de Heer zich nederig afvragen wat voor verantwoordelijkheid ook zij hebben voor de rampen van onze tijd”.³⁵

HOOFDSTUK II: BEKERING IN DE KERK EN IN DE SAMENLEVING

Concrete tekenen van het godsdienstig reveil in de kerk

25. Ondanks alle verdriet en de benauwenissen van onze tijd ziet het volk van God in Amerika talrijke troostrijke en hartverwarmende tekenen van vreugde en hoop.³⁶

Wanneer de vragenlijst van de *Lineamenta* het thema van bekering behandelt, stelt ze daarom voor, in de eerste plaats vast te stellen welke tekenen van religieuze vitaliteit kenmerkend zijn voor de situatie van de kerk op het Amerikaanse halfrond. Deze aspecten worden in de reacties op het voorbereidend document beschreven als de kostbaarste vruchten van het Tweede Vaticaans Concilie en van de documenten van het bisschoppelijk leerambt dat er steeds naar streeft ze in praktijk te brengen.

Daaronder verdienen de volgende punten genoemd te worden:

– Een sterk gevoel van *onderlinge verbondenheid en betrokkenheid* bij het leven van de kerk op de verschillende niveaus: de collegialiteit van de geestelijke herders binnen de Bisschoppenconferentie, de band van de bisschoppen met de priesters, kloosterlingen en leken in de pastoraal van de diocesen, de organisatie van de pastoraal in de parochies met actieve deelname van religieuzen en leken, enzovoorts.

– In sommige streken is het *aantal priesterroepingen en roepingen tot het godgewijde leven* in de laatste jaren duidelijk gestegen. Hoewel in veel gevallen hun

aantal nog niet groot genoeg is om te voldoen aan de behoeften van de particuliere kerken, geven bovendien sommige van deze kerken blijk van een missionaire geest van solidariteit jegens andere diocesen waar de roepingen schaarser zijn.

– Men is zich meer bewust van het belang van de *vorming van de geestelijkheid* zowel op de seminaries als tijdens het priesterleven. In verschillende antwoorden wordt de bijdrage vermeld die de apostolische Exhortatie *Pastores dabo vobis* daartoe geeft, waarin nieuwe wegen worden aangegeven voor de hernieuwing van de spiritualiteit van de priester.

– *het getuigenis van een toegewijd priesterleven* bij veel priesters die aan de nieuwe evangelisatie werken en hun ambt met bezieling uitoefenen. Dit gaat ook zeer vaak gepaard met een grote belangstelling voor experimenten met gemeenschappelijk gebed, apostolaat, leven in gemeenschap, retraites, enzovoorts.

– in toenemende mate *nemen de gelovigen actief deel aan de liturgie*³⁷; ze wordt voor hen niet alleen een moment om persoonlijk met God te verkeren, maar ook het centrum van de pastoraal van de kerkelijke gemeenschap. De liturgische vernieuwing van Vaticanum II is onder alle geledingen van het volk Gods met vreugde ontvangen, en zijn leden hebben opnieuw de betekenis van de liturgie ontdekt als ontmoeting met God en de anderen, als viering van de kerkelijke eenheid.

– de *leken*³⁸ zijn zich meer bewust geworden van de genade van het doopsel; daardoor komen zij tot een intensere *apostolische en missionaire betrokkenheid bij de kerk*.

– Zo gaan de leken in het algemeen ook meer beseffen dat zij zich moeten inzetten om de *samenleving om te vormen* naar de waarden van het evangelie, door op te komen voor de bescherming van het leven en het gezin, door het bevorderen van solidariteit, gerechtigheid, mensenrechten, milieu, door de zaak van de vrede en verzoening te dienen in gebieden waar geweld heerst, door met sociale voorzieningen bijstand te verlenen aan de allerarmsten, enzovoorts.

35. *Tertio millennio adveniente*, 36.

36. Vgl. *Gaudium et spes*, I.

37. Vgl. Tweede Vaticaans Concilie, Constitutie over de heilige liturgie, *Sacrosanctum concilium*, 14.

38. Vgl. Tweede Vaticaans Concilie, dogmatische Constitutie over de kerk, *Lumen gentium*, 33-34.

Punten binnen het kerkelijke gebeuren die dringend bekeeringsbehoeven

26. Juist omdat “de kerk één complexe werkelijkheid vormt, samengesteld uit een menselijk en een goddelijk element”³⁹, vallen over haar gelaat, dat teken en instrument is van het heil, soms de schaduwen van het menselijk tekort van haar leden.

Daarom streeft de kerk in Amerika, die tegelijk heilig is en altijd uitzuivering behoeft, onophoudelijk de boetvaardigheid en de levensvernieuwing na.⁴⁰ Dat blijkt uit een aantal punten die in de antwoorden op de *Lineamenta* naar voren kwamen, namelijk:

– Steeds sterker zal het nodig zijn dat zij die het evangelie verkondigen – bisschoppen, priesters, diakens, godgewijde mannen en vrouwen, leken – *op meer bezielende en heldere wijze blijk geven van heiligheid*, ieder naar de hem of haar geschonken gaven en functies. Het meest doeltreffend middel om de opdracht van de nieuwe evangelisatie te vervullen is de heiligheid van ieder lid van het volk van God bij alle bezigheden en in alle omstandigheden van het leven.

– Meer dan eens treedt er een *tekort aan onderlinge eenheid* aan het licht, vooral met betrekking tot de onderlinge afstemming en samenwerking van de charisma's binnen de kerk. Men wijst met name op een gebrekkige verstandhouding tussen het charisma van het godgewijde leven en het gezag van de bisschop, tussen het charisma van de diocesane geestelijkheid en de andere charisma's die de kerk dienen.

– Daarnaast zou de diocesane geestelijkheid grotere openheid moeten vertonen jegens allen die, zowel in het godgewijde leven als in de kerkelijke bewegingen, met hun eigen gaven en charisma's de kerkgemeenschap van dienst kunnen zijn.

– Soms ziet men *te geringe overeenstemming van sommige theologen met het leergezag van de kerk*, vooral met betrekking tot bepaalde onderwerpen betreffende het dogma en de moraal. Vanzelfsprekend veroorzaken dergelijke verschillen veel verwarring onder de leden van het volk van God, en wat nog erger is, ze

leiden tot verdeeldheden die de eenheid van de kerk schaden.

– Men zou steeds de wijze woorden voor de geest moeten houden die paus Johannes Paulus II tot de zijne maakte: *in necessariis unitas, in dubiis libertas, in omnibus caritas*.⁴¹

– Vaak valt er een *ondoelmatige pastorale* te constateren als gevolg van onaangepaste pastorale structuren, ofwel omdat ze niet meer passen bij de nieuwe situaties van de samenleving, of omdat ze de leken te weinig mogelijkheden bieden om zich daarvoor in te zetten.

– Een onvolledig uitvoeren van het *Tweede Vaticaanse Concilie*, vooral met betrekking tot bepaalde kwesties die de structuur van bisdommen en parochies betreffen (met name wat de oprichting en het functioneren betreft van pastorale raden en raden van bestuur). Wanneer door middel van vormingsprogramma's op de verschillende niveaus een grotere bekendheid zou worden gegeven aan hetgeen het concilie en de paus voorhouden, zou dit daadwerkelijk ertoe bijdragen om deze en ook andere zaken van Vaticanum II in praktijk te brengen.

– *te geringe vernieuwing van de catechetische methodes*, zowel wat de voorbereiding betreft op het ontvangen van de sacramenten (vooral het doopsel, het vormsel en het huwelijk) als met betrekking tot de permanente vorming. Op dit punt worden suggesties gedaan om de *Katechismus van de katholieke kerk* en de apostolische Exhortatie *Catechesi tradendae*⁴² beter in praktijk te brengen.

– In sommige gevallen worden de beginselen van de door *Vaticanum II* voorgestelde liturgische vernieuwing niet juist toegepast. Inderdaad heeft men weliswaar met goede bedoelingen ernaar gestreefd de liturgie beter aan de cultuur van het volk aan te passen, maar dit heeft geleid tot eigenmachtige liturgische praktijken waardoor het transcendent karakter van de liturgische viering verhuld werd.⁴³

Positieve kanten van de moderne samenleving met betrekking tot het evangelie

27. Vaticanum II vraagt de wereld waarin wij leven en evenzeer haar verwachtingen en strevingen te onderken-

39. A.w., 8.

40. Vgl. a.w.

41. Johannes Paulus II, *Toespraak tot de Permanente Raad van het Italiaans Episcopaat* (23 januari 1979), 3: AAS 71 (1979), 366, waarin de woorden van de kerkvaders werden aangehaald.

42. Johannes Paulus II, apostolische Exhortatie *Catechesi tradendae* (16 oktober 1979), 35-50.

43. Vgl. Puebla, 940: “Met een gezonde creativiteit de liturgie vieren met vormen van de cultuur. Goede aanpassingen bevorderen, met name voor etnische minderheden en het eenvoudige volk, maar daarbij ervoor zorgen dat de liturgie niet verwordt tot middel voor doeleinden die met haar wezen strijdig zijn, door zich trouw te houden aan de normen van de Heilige Stoel, en door bij de liturgische vieringen alle eigenmachtige praktijk te vermijden.”

nen en te verstaan⁴⁴; daarom stelt de vragenlijst van de *Lineamenta* voor, te zien naar wat er zich in de wereld afspeelt, om daarin enige positieve tekenen te ontdekken die de mens van onze tijd voorbereiden op de ontmoeting met Jezus Christus.

De volgende elementen komen in de reacties naar voren:

- Een groeiend besef van de *waardigheid van de menselijke persoon* en van zijn *onvervreembare rechten*, en daarnaast het *rechtvaardigheidsbesef*. Dat blijkt onder meer uit het afwijzen van alle maatschappelijke discriminatie als consequentie van de eerbied voor de mens, en uit het streven naar een steeds doorzichtiger rechtsbedeling.
- De *eerbied voor de natuur* die tot uiting komt in actieve aandacht voor de *milieuproblemen*. Dit is een positief aspect inzoverre daardoor de mens zeer wel tot het besef kan komen dat hij onderdeel uitmaakt van de schepping en dat hem gevraagd wordt het werk van de Schepster te eerbiedigen.
- Een zeer duidelijke belangstelling voor de *geestelijke waarden* en aandacht voor *hetgeen de zichtbare werkelijkheid overstijgt*. Weliswaar neemt deze belangstelling soms vormen aan van syncretisme en uit ze zich in pseudo-religieuze praktijken, maar toch is zij een grondslag voor de dialoog tussen de kerk en de moderne mens die altijd verlangt naar het Woord des Levens.
- Een sterke *neiging tot solidariteit en vrijgevigheid*, die blijkt uit een groeiende gevoeligheid voor de noden van de ander. Dit positieve teken ziet men niet alleen in de zeer talrijke humanitaire organisaties, maar het is ook kenmerkend zowel voor wat er in nationaal verband gebeurt als ook voor de internationale betrekkingen.

Punten in de moderne samenleving die om een andere mentaliteit vragen

28. In de samenlevingen op het Amerikaanse continent zijn er ook punten die een bekering en mentaliteitsverandering vereisen. In haar betrokkenheid bij het maatschappelijk gebeuren heeft de kerk in Amerika door talrijke docu-

menten van haar geestelijke herders getoond dat ze steeds het licht van het evangelie wil laten schijnen over hetgeen zich in de wereld afspeelt. De volgende punten op maatschappelijk gebied dienen volgens de antwoorden op de *Lineamenta* te veranderen:

- Op het gebied van de *gezinnen* ziet men vaak een tot niets verplichtende opvatting over vrijheid en ideale menselijke liefde. Er zijn steeds meer echtscheidingen en huwelijken die uiteengaan, met de ondergang van het gezin als gevolg. Abortus en het gebruik van voorbehoedsmiddelen leiden ertoe dat men niet langer de waarde van het leven beseft en dat de ‘cultuur van de dood’ zich meer en meer verspreidt. Geweld in de gezinnen is een reëel gegeven en neemt steeds meer toe. Wat specifiek is voor de man en de vrouw is aan het verdwijnen, en tegelijk wordt in de opvoeding steeds meer een onjuiste en onoordeelkundige seksuele voorlichting gegeven. Grotere aandacht moet worden besteed aan kinderen, vrouwen, opgroeiende jeugd en bejaarden.
- In veel samenlevingen van Amerika ontbreekt op *economisch gebied* een meer billijke verdelende gerechtigheid: er is toenemende werkloosheid, de lonen zijn laag, de verschillen tussen rijken en armen worden steeds groter. In heel het Amerikaanse werelddeel kan men dit verschil zien waarover paus Johannes Paulus II spreekt in zijn encycliek *Redemptoris missio*: “Het Noorden heeft een model van ontwikkeling ontworpen en verspreidt het in het Zuiden, waar de zin van godsdienstigheid en de menselijke waarden overspoeld dreigen te worden door de golf van de consumptientaliteit.”⁴⁵ Bovendien wijzen verschillende antwoorden op de dringende noodzaak van een oplossing voor het probleem van de buitenlandse schulden in het kader van de viering van het Jubileumjaar, zoals de paus in zijn apostolische Brief *Tertio millennio adveniente*⁴⁶ heeft voorgesteld.
- Op *sociaal gebied* is er een steeds sterkere verstedelijking die in verband staat met de ontwikkeling van de industriële samenleving en de bevolkingstoename. De steden breiden zich alsmaar verder uit, vaak op chaotische en ongecontroleerde wijze, en dit gaat gepaard met

44. Vgl. *Gaudium et spes*, 4.

45. *Redemptoris missio*, 59.

46. *Tertio millennio adveniente*, 51.

ernstige maatschappelijke problemen zoals armoede, ontworteling, handel in en gebruik van verdovende middelen, prostitutie van kinderen en jonge mensen, drankzucht, verlies van menselijke waardigheid, enzovoorts.

– Op *vlak van de politiek* overheerst vaak een politieke opvatting die geen oog heeft voor het algemeen belang. Niet zelden staat de leidende klasse van de samenleving ver af van de noden van het volk en laat ze zich leiden door partijbelangen. Onder de machthebbers is er vaak een geest van *demagogie*, en grijpt *corruptie* om zich heen. Dientengevolge neemt het vertrouwen af in de politieke instellingen, vooral in de rechtsbedeling, die niet steeds doorzichtig, onpartijdig en doeltreffend is.

– Op het *vlak van de cultuur* heerst in de intellectuele en culturele kringen soms een geest die van God noch religie weet heeft. Gering is het aantal christelijke leken dat werkzaam is op de universiteiten en zich beweegt in kringen van intellectuelen, beroepsbeoefenaars en kunstenaars. Nog geringer is het aantal christelijke leken dat in de *media* werkzaam is. In bepaalde gevallen ontbreekt het evenzeer aan morele beginselen, hetgeen ertoe leidt dat sommigen die in de media werkzaam zijn te weinig objectiviteit betrachten bij het overdragen van de waarheid. De tekorten op het gebied van *onderwijs en opvoeding* zijn overduidelijk; ze manifesteren zich vooral op het gebied van leren lezen en schrijven, en daar waar het onderwijs niet meer is dan het geven van onder-richt en maar zeer weinig plaats wordt ingeruimd voor de transcendente waar-den.

DERDE DEEL

De ontmoeting met de levende Jezus Christus, weg naar de communio

HOOFDSTUK I: DE COMMUNIO IN JEZUS CHRISTUS

Jezus Christus, de Brenger van de Blijde Boodschap

29. De communio in de kerk vindt haar oorsprong in en is gericht op Jezus Christus, de mens geworden Zoon van God, die door zijn lijden, dood en opstanding de mensheid heeft verlost, en die in zijn door de heilige Geest bezield kerk iedere man en vrouw wil ontmoeten om hem of haar het heil aan te bieden.

In het evangelie vinden we vele voorbeelden van mensen die na hun ontmoeting met Jezus tijdens hun aardse leven zijn volgelingen zijn geworden: Petrus en de andere apostelen (vgl. Mt 4,18-22), Maria Magdalena (vgl. Lc 8,1-3), Zacheüs (vgl. Lc 19,1-10), de blinden van Jericho (vgl. Mt 20,29-34), de Samaritaanse vrouw (vgl. Joh 4,4-42), Lazarus en zijn zusters (vgl. Joh 11,1-44), en nog zeer veel anderen. Na de opstanding is Jezus aan zijn leerlingen verschenen, bijvoorbeeld aan de ontmoedigde Emmaüsgangers (vgl. Lc 24,13-35) om hun aan de hand van de Schriften de betekenis te verklaren van zijn dood, en om zich juist bij het breken van het brood kenbaar te maken.

Bij al die gelegenheden verkondigt Jezus met zijn tegenwoordigheid, woorden en tekenen de Blijde Boodschap van het heil. Daarom kan men zeggen dat Hij de evangelieverkondiger bij uitstek is, zoals dit door paus Paulus VI in zijn apostolische Exhortatie *Evangelii nuntiandi* werd verwoord: “Jezus zelf, de blijde boodschap van God, is de eerste en grootste verkondiger van het evangelie geweest”.⁴⁷ De opdracht van de kerk om het evangelie te verkondigen vloeit voort uit de opdracht die Jezus Christus aan zijn apostelen heeft gegeven.

Als Jezus Christus de Blijde Boodschap aankondigt, roept Hij op tot

47. *Evangelii Nuntiandi*, 7.

bekering, nodigt Hij uit om in communio met Hem en met zijn leerlingen te leven, opdat deze liefdevolle gemeenschap van leven leidt tot broederlijke saamhorigheid. Het begrip *communio* “vormt de kern van het kerkelijk zelf-verstaan, omdat daarin het mysterie tot uitdrukking komt van de persoonlijke eenheid van iedere mens met de goddelijke Drie-eenheid en met de rest van de mensheid; dit mysterie vloeit voort uit het geloof, en richt zich, nadat het in de kerk op aarde werkelijkheid is geworden, op de eschatologische vervulling in de hemelse kerk”.⁴⁸ De antwoorden op de *Lineamenta* bevestigen dat de levende Jezus Christus verkondigd moet worden, in navolging van zijn voorbeeld als de volmaakte verkondiger van de Blijde Boodschap, om de communio met God en met de naaste te doen toenemen als een werkelijkheid die reeds aanwezig is in de kerk van onze tijd en als een eschatologisch teken van het eeuwige leven.

De evangelisatie omwille van de communio in Amerika

30. De meer dan 500 jaar geleden begonnen evangelisatie van de Nieuwe Wereld brengt talloze mannen en vrouwen tot de ontmoeting met Jezus Christus en schittert door het getuigenis van de vele heiligen uit de geschiedenis van de kerk in Amerika. De heiligen van Amerikaanse bodem zijn een levend getuigenis van het mysterie van Christus dat zo een bereikbaar ideaal wordt voor de mannen en vrouwen van het continent. Hun leven is niet alleen een persoonlijk getuigen van Jezus Christus maar brengt ook de communio tot uitdrukking van zijn Mystiek Lichaam, de kerk. De heiligheid is niet alleen op Christus gericht maar heeft tegelijk ook een kerkelijke dimensie, en daardoor heeft ze ertoe bijgedragen, en doet dat nog steeds, dat zeer veel mensen naar Jezus Christus toegaan en met Hem in de kerk een geestelijke band aangaan.

Wat dit betreft blijkt uit de meeste antwoorden op de *Lineamenta* dat men de heiligenverering in de vroomheid van de Amerikaanse volkeren van groot belang acht.

Sinds het Tweede Vaticaans Concilie, en meer nog bij het naderen van de grote jubileumviering van het jaar 2000, is de zorg van de kerk sterk uitgegaan naar de nieuwe evangelisatie; volgens zeer vele reacties op de *Lineamenta* heeft deze als voornaamste opdracht de mens door het mysterie van Christus te brengen tot een diepe Godservaring. Daartoe moet een gesprek worden aangegaan met de mensen afzonderlijk en met de culturen waarvan ze deel uitmaken.

De Speciale Vergadering voor Amerika biedt de geestelijke herders een bijzondere gelegenheid om na te gaan hoe het mysterie van de communio beleefd wordt in de particuliere kerken, en hoe het onder hen in een bepaald land en op heel het Amerikaans continent wordt beleefd. Op dezelfde wijze zal men kunnen nagaan hoe de kerk in Amerika voor het gehele werelddeel een teken van communio kan zijn en tot die communio kan bijdragen.

HOOFDSTUK II: DE ECCLESIOLOGIE VAN DE COMMUNIO OP HET TWEDE VATICANAANS CONCILIE

De ecclesiologische grondslagen: geloof, sacramenten en zending

31. De ecclesiologie van de communio is een centraal en fundamenteel punt in de documenten van het Tweede Vaticaans Concilie⁴⁹, hetgeen gemakkelijk te constateren valt bij het lezen van de vier constituties van het Concilie: over de kerk (*Lumen gentium*), over de goddelijke openbaring (*Dei verbum*), over de heilige liturgie (*Sacrosanctum concilium*) en over de kerk in de wereld van deze tijd (*Gaudium et spes*). De dogmatische Constitutie *Dei verbum* zet uiteen dat de openbaring het heilbrengend werk is van Jezus, die door middel van zijn woorden en tekenen uitnodigt tot communio met God en de andere mensen.⁵⁰ De dogmatische Constitutie *Lumen gentium* beschrijft de kerk als een alles omvattend heilssacrament, dat wil zeggen als een teken en instrument van de communio met God en onder de mensen.⁵¹ De dogmatische Constitutie *Sacrosanctum concilium* leert hoe de kerk,

48. Congregatie voor de Geloofsleer, *Brief aan de bisschoppen van de katholieke kerk over enkele aspecten van de kerk als communio* (28 mei 1992), 3.

49. Vgl. IIde Buitengewone Algemene Vergadering van de Bisschoppensynode, twintigste verjaardag van het einde van Vaticaanum II, *Boodschap aan het volk van God* (7 december 1985).

50. Vgl. Tweede Vaticaans Concilie, dogmatische Constitutie over de goddelijke openbaring, *Dei verbum*, 2, 4, 17.

51. Vgl. *Lumen gentium*, 1, 3, 48.

tijdens haar pelgrimstocht op aarde naar de volheid van het Rijk, de bron en het hoogtepunt van haar leven vindt in de viering van de Eucharistie, de gedachte-nis van het paasgeheim van Jezus Christus.⁵² Tenslotte, de Constitutie *Gaudium et spes* beschrijft hoe de kerk aan de samenleving een bijdrage kan bieden tot de eenheid van het menselijk geslacht door te getuigen van de communio in Christus die de grondslag is van de eenheid in de kerk.⁵³

32. Wanneer Vaticanum II spreekt over de eigen rol die aan de bisschoppen is toebedeeld bij de opdracht het evangelie te verkondigen en de eenheid op te bouwen, wijst het op de wezenlijke elementen van de kerkelijke communio met de volgende woorden: "Het is de wil van Jezus Christus dat zijn volk onder de werking van de heilige Geest in groei zal toenemen door de getrouwe verkondiging van het evangelie, de bediening van de sacramenten en het liefdevolle bestuur van de apostelen en hun opvolgers, de bisschoppen, met aan hun hoofd de opvolger van Petrus. Hij voltrekt de communio in de eenheid door de *belijdenis van het éne geloof*, door de *gemeenschappelijke viering van de goddelijke eredienst*, en door de *broederlijke eensgezindheid van het huisgezin van God*."⁵⁴

De wezenlijke kenmerken van de communio in de kerk zijn dus: de belijdenis van een en hetzelfde geloof, de viering van de eredienst en de broederlijke eensgezindheid binnen het leven van de kerkelijke gemeenschap, zowel *ad intra*, dat wil zeggen in haar inwendige eenheid, als *ad extra*, in haar missionair streven om aan de wereld het evangelie te verkondigen.

33. In de vragenlijst van de *Lineamenta* is geen vraag opgenomen over de kerk gezien als mysterie van communio; maar er zijn wel vragen over de bijzondere situatie van de kerk in Amerika, dat wil zeggen over de factoren die ver-deeldheid veroorzaken op kerkelijk gebied (vraag 4) en over de wijze waarop bij de gelovigen de door Vaticanum II voorgehouden ecclesiologie van de communio ingang heeft gevonden (vraag 5). Vandaar dat de antwoorden meer informatief van toon zijn waarbij

de huidige situatie van de kerk in Amerika wordt beschreven. Toch is het overduidelijk dat in de antwoorden wordt uitgegaan van een ecclesiologie van de communio aan de hand van de beschrijving van de verschillende aspecten van het kerkelijk leven (catechese, liturgie, christelijk getuigenis, enzovoorts), en dat deze ecclesiologische opvatting gebaseerd is op het geloof, de sacramenten en een gemeenschapsgeest waardoor het inwendig leven van de kerk en haar missionaire activiteiten bezield worden.

Uitgaande van dit fundamenteel gegeven, blijkt uit de antwoorden duidelijk dat voor de onderlinge eenheid de actieve deelname vereist is van alle gelovigen naar de verscheidenheid van hun eigen charisma's en bedieningen. Wat dit betreft is het duidelijk dat de deelname, wat de communio betreft, een van de kostbaarste resultaten is van de wijze waarop Vaticanum II in Amerika ontvangen is.

De communio van de r.-k. kerk in Amerika

34. Amerika is een werelddeel waarvan de meerderheid der bewoners katholieke gelovigen zijn.⁵⁵ Toch wordt over het hele werelddeel communio van diezelfde katholieke kerk beïnvloed en bepaald door een aantal kenmerkende factoren van geografische, historische en culturele aard.

Zo wijzen veel antwoorden op de *Lineamenta* op aanzienlijke verschillen tussen het kerkelijk gebeuren in Latijns-Amerika en de rest van het continent; anderzijds erkennen ze tevens dat het zeer onlogisch zou zijn, de grote geografische gebieden enkel aan de hand van de onderlinge verschillen te karakteriseren, zonder daarbij bepaalde factoren te betrekken die van doorslaggevend belang zouden kunnen blijken te zijn om de totale werkelijkheid ervan te begrijpen.

De aanwezigheid van Latijns-Amerikaanse immigranten, bijvoorbeeld, in een aantal gebieden van het Noorden, heeft tot gevolg dat er een zekere gelijk-nis is tussen de kerkelijke gemeenschappen van die gebieden en die uit het Zuiden, het Midden en de Carai-

52. Vgl. *Sacrosanctum concilium*, 5-10, 47-48.

53. Vgl. *Gaudium et spes*, 42.

54. Tweede Vaticaans Concilie, Decreet over de katholieke deelneming aan de oecumenische beweging, *Unitatis redintegratio*, 2.

55. Vgl. Staatssecretariaat, *Annuario statistico ecclesiae*, Typis Vaticanis 1995, 18.

ben. Bovendien is er in ieder land en in iedere plaatselijke kerk een grote verscheidenheid van etnische, culturele, historische en maatschappelijke factoren; verre van een belemmering te zijn voor de eenheid in geloof, sacramenten en gemeenschapsleven, betekent deze verscheidenheid een werkelijke verrijking voor de *communio*, die erdoor dynamischer en levendiger wordt.

35. Talrijke reacties op de *Lineamenta* wijzen erop dat het leven van de particuliere kerken in ieder van de landen van het werelddeel niet alleen beïnvloed wordt doordat de leden van die gemeenschappen verschillende etnische achtergrond hebben, maar ook door specifieke historische, culturele en economische omstandigheden.

In Latijns-Amerika is de kerkelijke *communio* vaak beïnvloed door een zeer moeilijke maatschappelijke situatie; deze heeft geleid tot het ontstaan van basisgemeenschappen en tot de bevrijdingstheologie.⁵⁶

Daarentegen is men in de rest van Amerika gewend aan de democratie van de burger, hetgeen het beleven van de kerkelijke *communio* vaak heeft beïnvloed. Als gevolg daarvan komen gelovigen, die oprecht het leven van de kerk willen delen, in de verleiding om de kerkgemeenschap op te bouwen aan de hand van de maatstaven van de burgermaatschappij (recht op afwijkende mening, de wil van de meerderheid is bepalend bij bestuurlijke en sociale kwesties, enzovoorts).

Volgens de antwoorden op de *Lineamenta* wordt bij een dergelijke opvatting niet voldoende rekening gehouden met het gegeven dat de kerk als mysterie van *communio* wezenlijk een verticale dimensie (*communio* met God) heeft naast een horizontale (*communio* onder de mensen). Juist die eerste dimensie onderscheidt de kerk van iedere andere menselijke instelling, en maakt het aspect mogelijk van de *communio* onder de mensen in ware christelijke zin van dat woord. De kerk is immers een volk waarvan de eenheid gebaseerd is op de eenheid van het geheim der Drie-eenheid: dezelfde Geest die de ene en onverdeelde Drie-eenheid samenbindt, verenigt het men-

selijk geslacht onverbreekelijk met de Zoon van God die de onuitputtelijke bron is van de *communio* in en van de kerk.⁵⁷

36. De Speciale Vergadering voor Amerika van de Bisschoppensynode betekent een buitengewoon waardevolle kans, want ze zal de geestelijke herders van het volk van God bijeenbrengen, afkomstig uit kerken die behoren tot de twee ongetwijfeld belangrijkste delen van het continent: het Noorden en het Zuiden.

Inderdaad, in deze twee grote zones – die niet alleen geografisch maar ook maatschappelijk en cultureel van elkaar verschillen – ziet men de grote tweedeling die kenmerkend is voor de situatie van de wereld aan het einde van het tweede millennium, de spanning namelijk tussen het Noordelijk en Zuidelijk halfrond.

In het licht van een ecclesiologie van de *communio* lijkt het duidelijk dat de Synodevergadering een doeltreffend teken en instrument kan zijn voor de onderlinge eenheid van alle leden van het volk van God en van de plaatselijke kerken van het werelddeel, in *communio* met de opperherder van de kerk, en tegelijk een waarachtig teken van eenheid en solidariteit voor de burgermaatschappij in Amerika en voor de gehele wereld.

De invloed van Vaticanum II en de wijze waarop het ontvangen is

37. Eenstemmig erkennen de antwoorden op de *Lineamenta* dat het Tweede Vaticaans Concilie een krachtig stempel heeft gedrukt niet alleen op het liturgisch en gemeenschappelijk leven van de particuliere kerken, maar ook op de wijze waarop de katholieken over de kerk denken en op hun rol in de kerk. Het Concilie heeft een positieve invloed gehad op alle leden van het volk van God:

– *De bisschoppen*: heel belangrijk is de oprichting geweest van de Bisschoppenconferenties; deze zijn een bij uitstek geschikte gelegenheid voor het volop beleven van de onderlinge saamhorigheid onder de geestelijke herders

56. Over de kerkelijke basisgemeenschappen: vgl. *Evangelii nuntiandi*, 58; *Redemptoris missio*, 51; postsynodale apostolische Exhortatie *Ecclesia in Africa* (14 September 1995), 89. Over de bevrijdingstheologie: vgl. Congregatie voor de Geloofsleer, Instructie over de christelijke vrijheid en de bevrijding, *Libertatis conscientia* (22 maart 1986), AAS 79 (1987), 554-599.

57. Vgl. Johannes Paulus II, postsynodale apostolische Exhortatie *Christifideles laici* (30 december 1988), 19.

van een bepaald land. Zo draagt ook de onderlinge band tussen de bisschoppen van de suffragaanbisdommen en hun Metropoliet doeltreffend ertoe bij dat de pastorale maatstaven goed op elkaar afgestemd worden en er één gedragslijn wordt gevolgd; dat is een positief teken van kerkelijke communio.

– *De priesters en diakens*: in verschillende diocesen heeft men initiatieven genomen om de onderlinge band tussen de priesters en diakens met hun bischop en met elkaar te versterken, met de bedoeling het hun toevertrouwde volk van God beter te dienen (diocesane pastorale raden, pastorale dekenaten, bijeenkomsten van de geestelijkheid, enzovoorts).

– *De leken*: op het ogenblik beschouwen veel leken de kerkelijke communio als een grote gave van de heilige Geest, die dankbaar aanvaard en met een groot verantwoordelijkheidsgevoel beleefd dient te worden.⁵⁸ De reacties op de *Lineamenta* geven aan op hoe talrijke wijzen de communio van de leken gestalte krijgt in de plaatselijke kerken in Amerika: lidmaatschap van de verschillende diocesane en parochiële commissies en organen, medewerking aan de liturgische vormgeving, aan het catechismusonderricht, aan missionaire activiteiten, aan het opzetten van programma's voor de pastoraal in de parochies en diocesen, enzovoorts.

– *Het godgewijde leven*: uit de antwoorden op de *Lineamenta* blijkt dat de godgewijde mannen en vrouwen in toeneemende mate actief deelnemen aan het leven van de particuliere kerken, en zo een getuigenis geven van communio en dienstverlening.⁵⁹ Als resultaat van de IXde Gewone Algemene Vergadering van de Bisschoppensynode die het godgewijde leven tot onderwerp had, zijn in veel delen van het werelddeel organen in het leven geroepen voor dialoog en samenwerking, met de bedoeling dat de instituten van godgewijd leven en de sociëteiten van apostolisch leven beter met elkaar en met de diocesane bischop zouden samenwerken.

Naast de verschillende in het voorafgaande vermelde roepingen onder het volk van God, wijzen de reacties op de *Lineamenta* op de positieve invloed die

Vaticanum II en het leergezag na het Concilie hebben gehad op andere categorieën die een actieve rol spelen binnen de kerkelijke gemeenschap:

- a. de vrouwen, die bij de pastorale behoeften een steeds belangrijker rol spelen in het leven van de kerk;⁶⁰
- b. de jeugd waarvoor de pastorale zorg langzamerhand een echte prioriteit aan het worden is, en waarin de geestelijke herders van het gehele werelddeel goed kunnen samenwerken;
- c. het gezin als huiskerk en als de plaats waar het eerst het geloof en de christelijke communio geleerd worden.

HOOFDSTUK III: MOEILIKHEDEN BETREFFENDE DE COMMUNIO BINNEN DE KERK

Factoren van verdeeldheid

38. Allereerst moet erop worden gewezen dat talrijke reacties op de *Lineamenta* als karakteristiek van de plaatselijke kerken aangeven dat bisschoppen, priesters, godgewijde mannen en vrouwen, kerkelijke organisaties en leken zich één voelen en samenwerken, een gevoel dat veel sterker is dan de punten die spanningen veroorzaken.⁶¹

Dat betekent echter niet dat er geen factoren van verdeeldheid zijn, bijvoorbeeld:

- te weinig innerlijke bekering, die blijkt uit bepaalde gedragingen zoals autoritair optreden, klerikalisme, anti-klerikalisme, afwijzen van het gezag van de kerk, individualisme;
- te weinig dialoog, doordat sommige leden van het volk van God niet in staat zijn in groepsverband te werken;
- het ontbreken van alomvattende programma's voor de pastoraal, met als gevolg dat het ontbreekt aan uniforme normen voor het evangelisatiearbeid;
- een zeer geringe daadwerkelijke deelname van de leken in sommige sectoren van het kerkelijk leven;
- bepaalde opvattingen over het leven van de kerk die niet volledig de ecclesiologie van de communio van Vaticanum II aanvaarden;
- te weinig scholing in de theologie van de communio en van de pastorale

58. Vgl. a.w., 20.

59. Vgl. Johannes Paulus II, postsynodale apostolische Exhortatie *Vita consecrata* (25 maart 1996), 14-16, 41-58, 72-74.

60. Vgl. *Lineamenta*, 39.

61. Johannes Paulus II heeft de onderscheiden rol van leken, geestelijkheid en religieuzen binnen de kerk, gezien als communio, duidelijk uiteengezet in de postsynodale apostolische Exhortaties *Christifideles laici*, 18-31, *Pastores dabo vobis* (25 maart 1992), 11-18; en *Vita consecrata* (25 maart 1996), 41-58.

solidariteit tussen de verschillende leden van het volk van God; bisschoppen, priesters, godgewijde mannen en vrouwen, kerkelijke organisaties en leken;

- onvoldoende bereidheid van de zijde van sommige kerkelijke organisaties om samen te werken met de diocesane pastorale organen;
- onenigheid over de financiële aspecten, zowel wat de vergoeding betreft bij het toedienen van de sacramenten als met betrekking tot de verschillen die het gevolg zijn van ongelijke maatstaven voor het onderhoud van de geestelijkheid;
- een ideologische polarisatie door bepaalde, vaak als conservatief of progressief aangeduide leden van de kerk, waarbij er talrijke strijdpunten zijn over de sociale gerechtigheid, de moraaltheologie, de liturgie en dergelijke.
- een protesthouding tegen bepaalde, uitdrukkelijk door het leergezag vastgestelde onderwerpen; het is de houding van sommige leden van het volk van God die vasthouden aan hun eigen inzichten en daardoor sterke tegenstellingen veroorzaken: de priesterwijding van de vrouw, het celibaat van de priester, de onontbindbaarheid van het huwelijk, enzovoorts.

Tenslotte, het heeft er de schijn van dat onuitgesproken ideeën over het mysterie van Jezus Christus onder deze spanningen schuilgaan en zelfs eraan ten grondslag liggen; deze ideeën worden weerspiegeld in evenzovele opvattingen over het mysterie van de kerk en de wijze waarop de pastoraal moet worden georganiseerd.

Omdat er een nauw verband bestaat tussen het mysterie van Christus en de natuur van de kerk⁶², is het inderdaad gemakkelijk te begrijpen dat een onevenwichtige christologie automatisch een onvolledige ecclesiologie met zich mee brengt; dit weerspiegelt zich dan in een pastorale *praxis* die geneigd is haar wezenlijke normen niet zozeer aan het evangelie te ontleen maar eerder aan daaraan vreemd gedachtegoed.

Vandaar dat het belangrijk is het Christusmysterie in volle omvang te verkondigen, en zich daarbij te verlaten

op de objectieve maatstaven van de Openbaring en gehoorzaamheid aan het leergezag van de kerk.

Richtlijnen om de verdeeldheden te overwinnen

39. Om de belemmeringen voor de *communio* in de kerk te overwinnen spreken de antwoorden op de *Lineamenta* over de noodzaak te zorgen voor organen in de kerk en een houding van de individuele gelovigen die de dialoog bevorderen. Talrijke suggesties worden gedaan voor een systematische, alomvattende pastoraal door middel van landelijke, diocesane en parochiële programma's.

De antwoorden wijzen erop dat het daartoe nodig is te bevorderen dat met een open geest de medewerking wordt aanvaard van alle leden van het volk van God, met name van de leken, die door hun charisma's en functies de dialoog en het denken over de pastoraal kunnen bevruchten.

Vaak wordt erop gewezen dat de grondoorzaak van de verdeeldheden binnen de kerk gelegen is in het persoonlijk gedrag van de leden die direct bij deze spanningen zijn betrokken. Vandaar dat een aantal gedragingen genoemd worden die bij het scheppen van de onderlinge eenheid een belangrijke rol kunnen spelen, zoals het persoonlijk en gemeenschappelijk gebed om de gaven van de heilige Geest, inwendige bereidheid tot blijvende bekering die gericht is op het zoeken naar waarheid en leven in onderlinge liefde, beschikbaarheid voor alle voorkomende activiteiten van de gemeenschap, respect voor de ander en geduldig zoeken naar begrip voor hun standpunt, eerlijk durven uitkomen voor de eigen gedachten, maar tegelijk oprecht de kritiek aanvaarden van andere opvattingen, enzovoorts.

40. Om de spanningen op het universeel niveau van de kerk in heel Amerika te overwinnen, is men algemeen van mening – zo blijkt uit de antwoorden op de vragenlijst – dat er voor beter contact, communicatie en samenwerking gezorgd moet worden tussen de particuliere kerken van de verschillende

62. Vgl. *Lumen gentium*, 8.

regio's en landen van het halfrond. Overeenkomstig deze gedragslijn zijn er reeds verschillende internationale bijeenkomsten van bisschoppen gehouden, waaraan werd deelgenomen door vertegenwoordigers van de Bisschoppenconferenties van Latijns-Amerika, van het CELAM (Raad van Latijns-Amerikaanse Bisschoppen), van de Nationale Conferentie der Katholieke Bisschoppen van de Verenigde Staten van Amerika en van de Canadese Conferentie van Katholieke Bisschoppen.

Evenzeer als de algemene vergaderingen van Latijns-Amerikaanse bisschoppen zijn dergelijke bijeenkomsten een uitstekende gelegenheid om de saamhorigheid onder de bisschoppen concreet te beleven. Ze dragen zeker bij tot het versterken van de *communio* in de kerk die in Amerika is. Een ander voorbeeld van de *communio* binnen de kerk is het initiatief van sommige diocesen om priesters als missionaris naar plaatselijke kerken te zenden waar een tekort aan roeping is, of om de immigranten een goede pastorale begeleiding te geven (met name de Latijns-Amerikaanse immigranten in de Verenigde Staten en Canada).

HOOFDSTUK IV: DE R.-K. KERK IN HET RELIGIEUS KADER VAN AMERIKA

Algemene opmerkingen

41. In de antwoorden op de *Lineamenta* worden drie soorten godsdienstige groeperingen onderscheiden waarmee de r.-k. kerk in Amerika in contact is:

- de christelijke gemeenschappen waarmee een oecumenisch samenwerkingsverband bestaat dat langzaam op weg is naar *communio*;
- de niet-christelijke gemeenschappen waarmee alleen een interreligieuze dialoog mogelijk is;
- de verschillende groeperingen die in het algemeen worden aangeduid als godsdienstige bewegingen en 'sekten'.⁶³

Op dit punt kan men zeggen dat er een zeer groot verschil bestaat tussen de landen waarvan de meerderheid der bewoners van oudsher tot de katholieke kerk behoort, en de landen waar de katholie-

ken in de minderheid zijn.

De antwoorden afkomstig uit deze tweede groep van landen, zoals de Verenigde Staten en Canada, geven in het algemeen een positieve voorstelling van de oecumenische situatie en de interreligieuze dialoog. In de antwoorden uit de eerste groep daarentegen, dat wil zeggen uit in meerderheid katholieke landen zoals die in Latijns-Amerika, wordt minder gesproken over oecumenische en interreligieuze contacten.

Het verschil is verklaarbaar uit de historisch gegroeide situatie van beide zones op het gebied van hun eigen godsdienstige traditie. Toch mogen de verschillen niet worden overdreven; immers, om een voorbeeld te geven, de activiteiten van de godsdienstige bewegingen en sekten lijken op heel het Amerikaans grondgebied een zo alarmerende omvang aan te nemen dat talrijke katholieken de kerk verlaten om aanhanger te worden van die sekten of zich aan te sluiten bij de syncretistische stroming die gewoonlijk met *New Age* wordt aangeduid.

Oecumenische beweging

42. Als in een particuliere kerk naar oecumene gestreefd wordt, hangt dit samen met de historische aanwezigheid van christelijke gemeenschappen die niet in volledige *communio* waren met de r.-k. kerk, zoals bijvoorbeeld de Orthodoxen, Lutheranen, de leden van de Hervormde Kerken, de Methodisten en andere soortgelijke confessies die actief ernaar streven de verdeeldheden te overwinnen.

In het algemeen onderhouden die gemeenschappen in streken waar ze niet veel leden tellen, spaarzame actieve contacten met de r.-k. kerk. Dat ziet men met name in de talrijke diocesen en Bisschoppenconferenties van het Zuiden van het continent; toch betekent dit niet dat er geen, zelfs succesvolle, initiatieven op oecumenisch gebied zouden worden genomen: deelname aan de Raden van Kerken op continentaal en landelijk vlak, theologische dialoog, samenwerking op het gebied van de mensenrechten, samen met de gescheiden broeders en zusters bidden om eenheid, samenwerking bij het

63. Een soortgelijk onderscheid wordt gemaakt door de bisschoppen van de Oecumenische Commissie en de Commissie voor Spaanse Vraagstukken van de Conferentie van Katholieke bisschoppen van de Verenigde Staten van Amerika en van de oecumenische Sectie van het CELAM, in een document, getiteld *Fostering Ecumenism in the U.S. Hispanic Community, Origins 24, 1994-1995, 659*: "We recognize the difference between those historic Christian churches and ecclesial communities who are open to dialogue and the quest for full unity and those Christian groups who are not open to dialogue, some of whom take a negative attitude toward Catholicism, and also those aggressive movements which are outside the Christian community. We realize that we have different relationships with all of these groups" (originele tekst in het Engels).

benutten van bepaalde media en ook bij de werken van naastenliefde.

Naast deze initiatieven is de oecumenische beweging een van de onderwerpen in de studieprogramma's van de seminaries en de catechetische opleidingscentra.

Ondanks deze positieve resultaten voelt men de noodzaak om meer oecumenisch besef bij te brengen aan de katholieke gelovigen in streken waar de r.-k. kerk in de meerderheid is.

Anderzijds blijken vele niet-katholieke christenen uit die streken lid te zijn van fundamentalistische en strijd-bare gemeenschappen, die vaak agressieve methodes gebruiken ten opzichte van de katholieke kerken en zich weinig om de eenheid schijnen te bekommeren.

43. In landen waar de katholieken van oudsher in de minderheid zijn, wordt er op het vlak van de diocesen en de parochies een grotere oecumenische activiteit ontplooid. Het oecumenisch bewustzijn wordt in de katholieke universiteiten en hogescholen, en ook in het catechetisch onderricht gestimuleerd. In die streken van het Amerikaans werelddeel nemen de leden van het volk van God vaak deel aan de Raden van Kerken en in de oecumenische organisaties. De r.-k. kerk is 'medepetemoei' van een bilaterale dialoog op landelijk, regionaal en plaatselijk niveau.

Wanneer het gaat om samenwerking aan activiteiten die de bescherming van het leven ten doel hebben, verlopen de contacten met de meest behoudende en fundamentalistische niet-katholieke christelijke gemeenschappen gemakkelijker dan wanneer men over theologie tot een dialoog wil komen.

Niettemin hebben in de laatste tijd enige onderwerpen met betrekking tot de seksuele moraal en de rol van de vrouw aanleiding gegeven tot conflicten tussen de r.-k. kerk en de andere christelijke gemeenschappen.

Algemeen gesproken is de Gebedsweek voor de eenheid der christenen de meest algemeen beoefende oecumenische activiteit in het gehele werelddeel. Door deze ontmoetingen groeit de oecumenische beweging steeds sterker dankzij het gebed en de bekering die

het hart zijn van alle oecumene.

Ook op andere wijzen wordt samengewerkt bij maatschappelijke en liefdadige activiteiten, waarbij het gebed als wezenlijk element niet verwaarloosd wordt.⁶⁴

Interreligieuze dialoog

44. Op het punt van de betrekkingen met de niet-christelijke godsdiensten wordt in een aantal antwoorden uit het Zuid-Amerikaanse werelddeel melding gemaakt van joodse gemeenschappen en in mindere maten van de islamitische gemeenschap; deze twee zijn de belangrijkste van die categorie, ook al blijven ze een minderheid. Andere, uit Azië afkomstige godsdiensten zoals boeddhisme of hindoeïsme zijn minder verspreid. Toch oefenen deze oosterse vormen van spiritualiteit een steeds grotere aantrekkingskracht uit, ook in christelijke kringen; ze worden daar beschouwd als een soort 'culturele mode'.

Wanneer de antwoorden dit onderwerp aan de orde stellen, wijzen ze op de tendens om bepaalde elementen van de inheemse godsdiensten van Amerika te overschatten. Deze tendensen hebben geleid tot de zogenaamde pluralistische theologie van de godsdiensten, die het filosofische en religieuze gedachtegoed uit Azië in verband brengt met dat van de Amerikaanse inheemse wereld.⁶⁵

De antwoorden die de situatie op het Noord-Amerikaans continent beschrijven, geven aan dat er een groter percentage aanhangers van niet-christelijke godsdiensten is, met name van het jodendom, en in mindere mate van de islam. In dat deel van Amerika onderhoudt de r.-k. kerk verschillende contacten met die gemeenschappen, en de Bisschoppenconferenties hebben organen in het leven geroepen om interreligieuze bijeenkomsten te bevorderen. Ook in sommige diocesen is er een goede dialoog geweest met de joden en de moslims. Het universitair onderwijs is een van de belangrijkste terreinen waarop wordt samengewerkt. Op het ogenblik hebben de r.-k. kerk en enige joodse gemeenschappen die bepaalde gemeenschappelijke waarden delen, een aanzienlijke invloed in de samenleving,

64. Vgl. *Unitatis redintegratio*, 8a; Johannes Paulus II, Encycliek *Ut unum sint* (25 mei 1995), 21-27.

65. Vgl. Joseph Ratzinger, *Conferentie bij de bijeenkomst van de voorzitters van de Latijns-Amerikaanse bisschoppelijke commissies voor de Geloofsleer*, Guadalajara, Mexico (mei 1996): *L'Osservatore Romano*, Franse weekeditie (1 november 1996), 46.

hoewel ze in aantal niet in de meerderheid zijn.

Nieuwe religieuze bewegingen en sekten

45. Wat de nieuwe religieuze bewegingen en de sekten betreft is de situatie zeer ingewikkeld; al naargelang de verschillende culturele achtergronden vertoont ze allerlei varianten.⁶⁶ Als meest opvallende karaktertrekken kunnen proselitisme en religieuze geestdrijverij genoemd worden. Een groot aantal antwoorden op vraag 8 van de *Lineamenta* gaat op dit probleem in, en stelt dat deze twee kenmerken onverzoenbaar zijn met welke dialoog dan ook.

Immers, dergelijke geesteshoudingen trachten de mensen over te halen om van hun eigen godsdienstige overtuiging te veranderen, en gebruiken daarbij bepaalde middelen, zoals:⁶⁷

- bekritisieren en belachelijk maken van de kerken en hun religieuze praktijken;
- toepassing van geweld, vooral morele dwang en psychologische druk, waarbij gebruik wordt gemaakt van bepaalde publicitaire technieken in de media;
- gebruik maken van politieke en economische macht als middel om nieuwe leden te werven voor hun sekte of religieuze beweging;
- impliciet of expliciet aanbod van hulp op het gebied van onderwijs en opvoeding, gezondheidszorg en materiële en financiële bijstand, als middel om aanhangers te krijgen;
- gedragingen en praktijken die misbruik maken van de noden van mensen, van hun psychologische kwetsbaarheid of geringe ontwikkeling, met name wanneer ze uitgeput of wanhopig zijn; daarbij wordt voor de menselijke waardigheid en vrijheid geen enkel respect betoond.

46. In heel het werelddeel is men eenstemmig van oordeel dat de nieuwe religieuze bewegingen en de sekten een ernstig vraagstuk vormen vanwege het proselitisme en de geestdrijverij die er kenmerkend voor zijn. Ze verspreiden zich in zo grote mate dat men in Midden-Amerika, op de Caraïben en in Zuid-Amerika spreekt van een 'inva-

sie', waarbij bedoeld wordt op het feit dat veel van die groepen hoofdzakelijk uit de Verenigde Staten afkomstig zijn, en over grote financiële propagandamiddelen beschikken.

Daarnaast wordt vermeld dat alle sekten een 'gezamenlijk plan' zouden hebben opgesteld om de huidige religieuze identiteit van Latijns-Amerika te veranderen; deze is immers niet alleen wezenlijk christelijk maar ook katholiek van aard, zoals we al aangaven in de inleiding van dit document. In het algemeen prediken de religieuze bewegingen en sekten op agressieve wijze tegen de r.-k. kerk. Bovendien trachten zij met hun propagandacampagnes vooral aanhangers te verwerven onder de mensen aan de rand van de samenleving, de immigranten, gevangenen, patiënten in de ziekenhuizen, en in het algemeen op al degenen die in de gebieden rond de grote steden wonen waar de r.-k. kerk soms niet voldoende zichtbaar aanwezig is.

Sommige propagandisten van die sekten geven een fundamentalistische uitleg van de bijbel en geven standaardantwoorden aan mensen die in zeer penibele situaties verkeren. Ze organiseren clubjes voor bijbelstudie, en voeren ook het woord op de pleinen, waarbij ze de toehoorders uitnodigen naar hun plaatsen van eredienst te komen.

In het algemeen spelen de sekten bij hun propaganda in op de oppervlakkige gevoelens en emotionaliteit van de mensen. In veel door die bewegingen georganiseerde groepen worden geboden gezegd voor de genezing van de zieken, en worden aalmoezen uitgedeeld om mensen voor zich te winnen. Veel katholieken hebben zich laten verlokken door deze tactieken en hebben de praktijk van hun geloof opgegeven om lid te worden van die nieuwe religieuze bewegingen en sekten.

47. Naast de met de verzamelnaam van nieuwe religieuze bewegingen en sekten aangeduide groepen, wijzen de antwoorden ook op het bestaan van een stroming die als *New Age* bekend staat. Deze verspreidt zich snel over het gehele continent en is een verschijnsel aan het worden op wereldschaal.

Deze filosofie gaat uit van de

66. Vgl. Pauselijke Raad voor de Bevordering van de Eenheid der Christenen, *Oecumenisch Directorium: richtlijnen voor de toepassing van de beginselen en normen inzake de oecumenische beweging* (25 maart 1993), 36. In dit document wordt duidelijk onderscheid gemaakt tussen oecumenische activiteiten en de reactie op de uitdagingen die uitgaan van de sekten en de nieuwe religieuze bewegingen. Volgens het document dient als criterium voor dat onderscheid dat de betrokken partijen elkaar wederzijds erkennen en dat er tussen hen, zij het op onvolmaakte wijze, reeds een zekere communio bestaat. Voor een verdere bestudering van het onderwerp, kan het document geraadpleegd worden van dezelfde Pauselijke Raad, getiteld *Sects or New Religious Movements: A Pastoral Challenge*, in: *Information Service*, 61 (1986), 144-154 (oorspronkelijke tekst in het Engels).

67. Vgl. Pauselijke Raad voor de Bevordering van de Eenheid der Christenen, Studiedocument van de gemengde werkgroep van de r.-k. kerk en de Oecumenische Raad van Kerken, *De uitdaging van het proselitisme en de uitnodiging tot gemeenschappelijk getuigenis* (25 September 1995), 19; *Service d'information*, 91 (1996), 80 (originele tekst in het Frans).

betrekkelijkheid van alles, en wil de problematiek van de mens als zelfstandig wezen oplossen door een extatische terugkeer naar een soort kosmische dans; tegelijk biedt ze een soort godsdienst die volledig tegen de rede ingaat; een moderne mystiek die beweert dat God geen van de wereld onderscheiden persoon is maar veeleer een geestelijke kracht waarvan het Al doortrokken is.⁶⁸

Zo gezien is een persoonlijke ontmoeting met God volledig ondenkbaar, en het geheim van de menswording van Gods Zoon nog onbegrijpelijker. Daarom spreken de antwoorden een grote bezorgdheid uit over het *New Age*-verschijnsel dat een negatieve invloed uitoefent op de religieuze identiteit van Amerika, en met name op het christelijk en katholiek geloof. Het is geen 'tegenstander' waarvan je je een duidelijk beeld kunt vormen, want het is geen duidelijk omschreven religieuze beweging of sekte, maar meer een wijze van denken die zich als een intellectuele en spirituele stroom verspreidt, en ongemerkt in veel van de uitingen der moderne cultuur doordringt.

48. Er worden verschillende suggesties gedaan om het hoofd te bieden aan de uitdaging van de religieuze bewegingen, de sekten en andere stromingen zoals de *New Age*.

De IVde Algemene Vergadering van Latijns-Amerikaanse Bisschoppen heeft een aantal speciale maatregelen voorgesteld. Deze zijn op een of andere wijze in verschillende delen van het halfmond reeds in praktijk gebracht: een verbeterde catechetische vorming; meer aandacht voor de liturgische vieringen, met name voor de voorbereiding van de homilie; grotere samenwerking tussen priesters en leken om te komen tot een meer persoonlijke vorm van evangelisatie (met name in de gezinnen en onder de jeugd); het uitzuiveren en bevorderen van de volksvroomheid; het eigen karakter van de kerk versterken door grote zorg te besteden aan haar meest kenmerkende trekken (devotie voor de eucharistie en de heilige Maagd, communio met de paus en de eigen bisschop) enzovoorts.⁶⁹

Er is algemene eenstemmigheid over de noodzaak de katholieke

gemeenschappen op alle niveaus te versterken door vernieuwing van hun communio- en missiestructuur, en door het geloof in Jezus Christus levend te houden door middel van het bemediteren en overwegen van Gods Woord, het persoonlijk en gemeenschappelijk gebed, het regelmatig ontvangen van de sacramenten (vooral van de eucharistie), de vernieuwing van de volksvroomheid.

Doeltreffend middel om deze uitdagingen het hoofd te bieden is de onderlinge samenwerking van de geestelijke herders (binnen de Bisschoppenconferenties en de regionale bijeenkomsten van de Metropolitane Aartsbisschoppen met hun respectievelijke suffragaanbisschoppen) om ter zake een samenhangende pastoraal te ontwikkelen die daadwerkelijk uitmondt in gezamenlijke acties.

De r.-k. kerk als evangeliserende gemeenschap

49. Het geheim van de communio in de kerk hangt nauw samen met haar opdracht om het evangelie te verkondigen. Jezus Christus heeft zelf gewezen op de eenheid van de kerk als een factor die de zending bevordert en versterkt: "opdat zij allen één mogen zijn zoals Gij, Vader, in Mij en Ik in U: dat ook zij in Ons mogen zijn opdat de wereld gelove, dat Gij Mij gezonden hebt" (Joh 17,21).

De onderlinge verhouding tussen communio en missie kan vanuit twee hoeken worden benaderd: vanuit de kerk in Amerika en vanuit de universele kerk.

Wat het eerste betreft heeft paus Johannes Paulus II als doelstellingen voor de Synodevergadering aangegeven: het bevorderen van een nieuwe evangelisatie over het gehele werelddeel als uitdrukking van de communio onder de bisschoppen; komen tot grotere saamhorigheid onder de particuliere kerken bij de verschillende vormen van de pastoraal; de vraagstukken aan de orde stellen betreffende de gerechtigheid en de economische betrekkingen tussen de volkeren in Amerika.⁷⁰

In het derde deel van dit document zijn verschillende elementen aan de

68. Vgl. Joseph Ratzinger, *Conferentie bij de bijeenkomst van de voorzitters van de Latijns-Amerikaanse bisschoppelijke Commissies voor de Geloofsleer: L'Osservatore Romano*, Spaanse weekeditie (1 november 1996), 5.

69. Vgl. Santo Domingo, 139-152.

orde gesteld om op het gebied van de pastoraal te komen tot een betere samenwerking tussen de verschillende lokale kerken van Amerika; deze zullen tijdens de synode worden besproken.

Maar meer dan zich te beperken tot het werelddeel kan men de relatie tussen *communio* en missie in wijder verband beschouwen. De r.-k. kerk in het werelddeel kan aan de evangelisatie van de gehele wereld een uiterst waardevol evangelisch getuigenis bieden van *communio*.

Bijna de helft van de katholieken op de wereld woont in Amerika; zoals de antwoorden op de *Lineamenta* suggereren, zou men zich daarom moeten bezinnen op de rol die dit werelddeel bij de evangelisatie van de andere werelddelen zou kunnen spelen. En als men daarnaast bedenkt dat dit werelddeel zich uitstrekt van het Noordelijk tot het Zuidelijk halfrond, dan is het duidelijk dat alles wat de kerk in Amerika zal doen om de *communio* binnen de kerk intenser te beleven, echt zal bijdragen tot het vinden van wegen om de internationale spanningen tussen Noord en Zuid te overwinnen.

VIERDE DEEL

De ontmoeting met de levende Jezus Christus, weg naar saamhorigheid

HOOFDSTUK I: DE OPENBARING IN JEZUS CHRISTUS EN DE SOLIDARITEIT VAN GOD

De solidariteit in het Verbond van het Oude Testament

50. Universele saamhorigheid is een christelijk begrip waarin het gebod van de liefde tot uitdrukking komt; ze berust op het geloof in God, de schepper van al wat bestaat, die zich steeds solidair betoont met de mens bij al wat hem in de loop der geschiedenis overkomt.

Uit de scheppingsverhalen blijkt hoe God zich steeds solidair betoont

met zijn schepsel: wanneer de mens tot zonde vervalt, laat God hem niet in de steek, maar blijft hem liefhebben en belooft hem het heil (vgl. Gn 3,15). De solidariteit van Gods liefde blijkt in de band waarmee God zich verplicht om het menselijk verlangen naar geluk in vervulling te doen gaan. Gods solidariteit wordt zichtbaar in het verbond dat Hij keer op keer in de geschiedenis met de mensen sluit, maar vooral door het Verbond met het uitverkoren volk, waaraan Hij tijdens de uittocht de tien geboden schenkt op de berg Sinaï (vgl. Ex 20, 1-17). De uittocht uit Egypte is het voorbeeld en uitgangspunt van alle bevrijdende ingrepen van God.⁷¹ Hij verplicht zich tot het heil van zijn volk, en eist als tegenprestatie dat dit volk alleen Hem, de Heer van het Verbond, trouw zal zijn. De trouw aan de God van het Verbond vraagt van het trouwe volk een religieuze en morele inzet die zichtbaar wordt in de heiligheid van de eredienst en de eerbied voor het leven.

51. In de goddelijke wet wordt de volkomen trouw jegens de God van het Verbond aangezegd in het gebod God te beminnen (vgl. Dt 6,5), evenzeer als de plicht zijn naaste lief te hebben (vgl. Lv 19,18). Deze band tussen religie en ethiek is kenmerkend voor het Oude Testament. Voor de profeten is dit een duidelijk gegeven; daarom trachten zij steeds door hun prediking de zorg levend te houden voor de armen, en klagen zij de misbruiken aan die het gevolg zijn van rijkdom en macht (vgl. Am 5,7-11; Mi 3,1-4). Zij laten het niet bij het afkeuren van het kwaad, maar roepen op tot bekering tot God en tot het onderhouden van de eisen van gerechtigheid en recht (vgl. Ez 18,21). Openlijk klagen zij het jegens de zwakken begane onrecht aan als een zonde waardoor het verbond wordt geschonden en de *communio* met God verbroken; daarbij benadrukken ze de persoonlijke verantwoordelijkheid bij de problemen van de gemeenschap (vgl. Jr 31, 29-30). Als een teken van de tegenwoordigheid van het Koninkrijk van God in de geschiedenis kondigen de profeten ook een Nieuw Verbond aan waardoor de menselijke samenleving zal worden hernieuwd en van onrecht

70. Vgl. *Tertio millennio adveniente*, 30; *Openings toespraak Santo Domingo*, 17; *Lineamenta*, 2.

71. Vgl. *Libertatis conscientia*, 44-45.

gezuiverd (vgl. Jr 31,31-34).

De liturgie veronderstelt dat verband tussen de eredienst Gods en de saamhorigheid onder de mensen (vgl. Ps 15,1-5; 24,3-5). Het volk van Israël hoopt op de bevrijding der onderdrukten als teken van Gods liefde en solidariteit (vgl. Ps 18,3).

De solidariteit in het Nieuwe Verbond

52. In het Nieuwe Testament is de menswording van Gods Zoon het grootste bewijs dat de God van het Verbond solidair is met de zondige mensheid (vgl. Joh 1,14). De door Jezus verkondigde Blijde Boodschap schaft in geen enkel opzicht de wet en de profeten af, en houdt vooral onverkort vast aan het gebod van de liefde voor God en de naaste (vgl. Mt 5,17; Mc 12,28-34). Jezus immers verkondigt de Blijde Boodschap en roept op tot bekering.

Gelukkig noemt Hij de zachtmoedigen, de armen, de zuiveren van hart, zij die vervolgd worden omwille van de gerechtigheid (vgl. Mt 5,3-11). Wanneer het beoefenen van de werken van barmhartigheid geprezen wordt, krijgt dit een eschatologische betekenis in de parabel over het Laatste Oordeel, waar het verhoor van de Rechter toegespitst is op de liefde voor de geringsten (vgl. Mt 25,31-46). In het onderricht van Jezus staat de barmhartige Samaritaan model voor solidair gedrag vanwege zijn zorg voor de naaste (vgl. Lc 10,29-37).

In de jonge christengemeenschap wordt de onderlinge liefde benadrukt, en worden concrete vormen van saamhorigheid en onderlinge eenheid gestimuleerd (vgl. Hnd 2,42-45; 2Kor 8,7-15). Voor het oerchristendom is de eenheid tussen de liefde voor God en de naaste een wezenlijke eis van het geloof (vgl. 1Joh 4,20), en wordt dit gebod tegelijk beschouwd als de vervulling van de wet (vgl. Rom 13,8-10).

HOOFDSTUK II: DE KERK EN DE SOLIDARITEIT

Het saamhorigheidsbewustzijn in de kerk in Amerika

53. Uit de antwoorden op de *Lineamenta* blijkt dat de particuliere kerken van Amerika in het licht van de goddelijke openbaring er diep van overtuigd zijn dat zij een alomvattende solidariteit dienen te betonen ten opzichte van de verschillende regio's van het gehele werelddeel en ten opzichte van alles wat zich daar op het menselijk en geestelijk vlak afspeelt. De Speciale Vergadering voor Amerika van de Bisschoppen-synode is een providentiële gelegenheid om de nieuwe evangelisatie op heel het grondgebied van het Amerikaans werelddeel te stimuleren; om te komen tot grotere solidariteit tussen de particuliere kerken; om de vraagstukken te belichten betreffende de gerechtigheid in de betrekkingen tussen het Noorden en Zuiden van dit werelddeel.⁷²

In de laatste honderd jaar heeft het pauselijk leergezag bij talrijke gelegenheden de sociale kwestie aan de orde gesteld⁷³, en met name paus Johannes Paulus II heeft zijn bekommernis doen blijken voor een grotere solidariteit onder alle mensen als teken van de eerbiediging van de menselijke waardigheid en van de roeping van de christen om Jezus Christus te volgen.⁷⁴

Samen met de over de gehele aarde verspreide kerk zoekt de kerk in Amerika, op weg naar het grote Jubileumjaar 2000, voor het Amerikaans werelddeel de tekenen van de tijd te onderscheiden die in het licht van het evangelie om antwoord vragen.⁷⁵ In verbondenheid met de plaatsbekleder van Christus hebben daartoe de geestelijke herders van het volk van God, met name in de laatste tijd, getracht de menselijke werkelijkheid in al haar facetten door hun onderrichtingen en een reeks initiatieven te belichten.

54. Uit de antwoorden op de *Lineamenta* spreekt een zeer duidelijk besef dat er een relatie bestaat tussen evangelisatie en menselijke vooruitgang. Omdat de geestelijke herders van het volk van God in Amerika de moeilijkheden in

72. Vgl. *Lineamenta*, 65.

73. Vgl. Pius XI, Encycliek *Quadragesimo anno* (15 mei 1931); Johannes XXIII, Encycliek *Mater et magistra* (15 mei 1961); *Pacem in terris* (11 april 1963); Paulus VI, Encycliek *Populorum progressio* (26 maart 1967); apostolische Brief *Octogesima adveniens* (15 mei 1971); Johannes Paulus II, Encycliek *Laborem exercens* (14 September 1981); Encycliek *Sollicitudo rei socialis* (30 december 1987).

74. Vgl. Johannes Paulus II, Toespraak tot de deelnemers aan de eerste gezamenlijke bijeenkomst over de Internationale samenwerking ten behoeve van de ontwikkeling van Afrika, *La solidarité humaine est le respect de la dignité* (22 november 1984), 3; *Insegnamenti VII* (1984), 1266 (oorspronkelijke tekst in het Engels).

75. Vgl. *Gaudium et spes*, 4.

veel gezinnen zien, die de fundamentele structuur vormen van de 'menselijke ecologie' en 'heiligdommen zijn van het leven'⁷⁶, hebben zij op allerlei wijzen zowel in hun diocees als binnen de Bisschoppenconferentie initiatieven trachten te bevorderen op het gebied van de solidariteit.

Zij deden dat bijvoorbeeld door voorlichtingscampagnes te organiseren over de beginselen van de sociale leer van de kerk, door te trachten die beginselen door middel van kerkelijke organen in praktijk te brengen (zoals door de nationale en diocesane commissies van *Justitia et Pax* en *Caritas*) of door andere pastorale organisaties die zich met sociale vraagstukken bezighouden, door te proberen het leed van de huidige samenleving te verlichten door middel van inzamelingen in het diocees en het land, door solidariteitskassen, door te propageren dat men anderen doet delen in zijn bezit.

Daarbij deden zij ook een beroep op de edelmoedige steun van katholieke organisaties of andere nationale of internationale instellingen, en zorgden voor kosteloze juridische bijstand voor hen die geen honoraria van beroepskrachten konden betalen, enzovoorts.

Uit de antwoorden blijkt met welke spontane edelmoedigheid heel het volk van God heeft gereageerd op deze initiatieven van hun geestelijke herders. Bovendien doen in veel gevallen de leken zelf met de voor hun opdracht in de wereld kenmerkende vindingrijkheid voorstellen en suggesties voor ondernemingen ter ondersteuning van de allerarmsten.

55. Het gevoel van solidariteit blijkt ook uit de naastenliefde als een vanzelfsprekende en krachtige uiting van het geloof der gelovigen. In bijna alle diocesen van de landen in Amerika is er een diocesane en nationale *Caritas*-organisatie. Veel antwoorden op de *Lineamenta* wijzen op de edelmoedigheid van de gelovigen die niet alleen met hun giften voorzien in de noden van de allerarmsten, maar die zich ook, zowel in normale omstandigheden als wanneer bij grote rampen talrijke mensen worden overvallen, persoonlijk en belangeloos inzetten.

In talrijke streken zijn samenwerkingsverbanden opgericht voor onderling hulpbetoon; daarbij zijn diocesane of parochie-gemeenschappen betrokken die minder gefortuneerde gemeenschappen helpen, en zo de solidariteit tussen de kerken concrete vorm geven.

Ondanks de spontane positieve houding die men bij de gelovigen waarneemt, blijven de antwoorden op de *Lineamenta* erbij dat het noodzakelijk is de mensen systematisch van het belang der maatschappelijke solidariteit bewust te maken; deze is immers een teken van een onderlinge verbondenheid die niet alleen een menselijke band is, maar in diepste wezen een geestelijke *communio* in Christus.

De solidariteitssteun die de kerk in Amerika ontvangt

53. Op grond van haar herkomst kan men de solidariteitssteun die de kerk in het werelddeel ontvangt indelen in kerkelijke en buitenkerkelijke solidariteit.

Als antwoord op de vraag naar de eerste vorm van samenwerking wordt gewezen op de solidariteitssteun die de verschillende particuliere kerken in heel Amerika al vele tientallen jaren ontvangen van kerkelijke instellingen uit andere werelddelen, met name uit Europa. Daaronder worden genoemd: *Misereor*, *Adveniat*, *Kindermismissionwerk*, *Kirche in Not*, de Italiaanse Bisschoppenconferentie, en verschillende Europese diocesen en parochies die voor soortgelijke instellingen in Amerika een soort 'petemoei' zijn door geldelijke bijdragen te storten.

Dankzij deze concrete vormen van solidariteit heeft men op allerlei gebieden veel kunnen ondernemen voor sociale ontwikkeling en systematische evangelisatie: op het gebied van onderwijs, gezondheidszorg, huisvesting, kerkenbouw, catechetisch en theologische vorming, roepingenpastoraal, missie-activiteiten, enzovoorts.

Wat de buitenkerkelijke solidariteit betreft wijzen de antwoorden op de samenwerking met bepaalde burgerlijke organen in gemeentelijk, provinciaal of nationaal verband. Deze beschouwen de kerk als een instituut dat betrouwbaar is, en tegelijk als een medewerker die een aanvullende rol vervult bij hun

76. Vgl. Johannes Paulus II, Encycliek *Centesimus annus* (1 mei 1991), 31; Tweede Vaticaans Concilie, Decreet over het lekenapostolaat, *Apostolicam actuositatem*, 11.

programma's van maatschappelijke ontwikkeling. Maar wel stelt men vast dat een dergelijke samenwerking alleen mogelijk is wanneer er een goede verstandhouding bestaat tussen de kerk en de staat.

De kerkelijk solidariteit is de laatste jaren ook gebleken doordat niet alleen van de kant van de kerk buiten het half-rond steun werd ontvangen, maar ook vanuit particuliere kerken uit Amerika zelf.

Bovendien wijzen sommige antwoorden erop dat de Bisschoppenconferentie van de Verenigde Staten van Amerika en de Canadese Conferentie van Katholieke Bisschoppen hun medewerking verlenen aan ontwikkelingsprogramma's voor talrijke arme diocesen in Latijns-Amerika. Deze concrete blijken van binnenkerkelijke solidariteit over het hele werelddeel bewijzen dat men in de kerk op het continent niet alleen overduidelijk weet heeft van onderlinge solidariteit, maar geven ze aan heel de menselijke samenleving ook een evangelisch getuigenis van *communio*.

De sociale leer van de kerk

57. Christen zijn is niet eenvoudig omdat zowel de ethiek van de gerechtigheid als de eisen van de onderlinge solidariteit erin tot uiting moet worden gebracht. Het christelijk geloof veronderstelt een christelijke sociale ethiek; deze wordt door de sociale leer van de kerk systematisch voorgehouden om voor de volgeling van Christus als richtlijn te dienen in zijn persoonlijk leven en zijn gezinsleven, alsmede in zijn cultureel en maatschappelijk leven.

Uit de antwoorden op de vragenlijst van de *Lineamenta* blijkt dat het episcopaat van de particuliere kerken van Amerika in het algemeen de sociale leer van de kerk beschouwt als een nuttig en noodzakelijk middel om te komen tot een pastoraal van christelijke solidariteit. In deze sociale leer worden de beginselen uiteengezet voor het juiste zicht op de werkelijkheid, de criteria voor een moreel oordeel bij een conflict tussen de menselijke werkelijkheid en het christelijk ideaal, en de regels die inzicht kunnen geven in het concrete

handelen van individu en gemeenschap bij het bevorderen van het algemeen belang en het uitbannen van zedelijke wanorde en maatschappelijk onrecht.⁷⁷

Bovendien: als grondbeginselen van de kerkelijke sociale leer die gebaseerd is op de waardigheid van de mens, gelden het solidariteits- en subsidiariteitsbeginsel.

Krachtens het eerste beginsel dient iedere mens bij te dragen tot het algemeen welzijn van de samenleving. Het tweede beginsel zegt dat de Staat niet de vrije initiatieven of verantwoordelijkheden uit handen mag nemen van afzonderlijke personen of maatschappelijke tussengroepen, daar waar deze die zelf kunnen behartigen.⁷⁸

58. Wat de wijze betreft waarop de sociale leer van de kerk verbreid wordt, geven veel antwoorden op de *Lineamenta* inlichtingen over hetgeen de plaatselijke kerken en Bisschoppenconferenties daartoe hebben ondernomen: het organiseren van cursussen, werkgroepen, conferenties en sociale weken; de publicatie van artikelen en beschouwingen in plaatselijke kranten en kerkelijke tijdschriften en kerkbladen; lessen op de seminaries, de katholieke universiteiten en scholen, enzovoorts.

Daarnaast leggen veel kerkelijke instellingen belangstelling aan de dag voor de sociale leer van de kerk, zowel om haar grondig te bestuderen als om de principes ervan in praktijk te brengen. Talrijke Bisschoppenconferenties bezitten een Commissie die belast is met de bevordering van de sociale pastoraal; de wijze waarop deze met maatschappelijke vraagstukken omgaat, blijkt in het algemeen positief over te komen, omdat ze aan de hand van de beginselen van de sociale leer van de kerk grotere duidelijkheid verschaft bij het gesprek tussen werkgevers en vakbonden, tussen regering en werknemers. In dergelijke gevallen geniet de bemiddelende rol van de kerk in het algemeen van beide zijden een gunstig onthaal.

Ondanks de vele inspanningen om de sociale leer tot gemeengoed te maken, erkennen diezelfde antwoorden dat er in de kerk nog veel arbeid moet worden verricht om de sociale leer van

77. Vgl. *Octogesima adveniensi*, 4; *Sollicitudo rei socialis*, 8; *Openings toespraak Puebla*, III, 7.

78. Vgl. *Libertatis conscientia*, 73.

de kerk bekend te maken en in praktijk te brengen.

Volgens de antwoorden op de *Lineamenta* komt dat omdat men zich weinig rekening geeft van het sociale aspect van het geloof; en daaruit blijkt weer dat zowel de leken als de geestelijkheid op dit punt gebrekkig gevormd zijn. Zeer veel leden van het volk van God moeten zich nog veel meer bewust worden dat er een wezenlijke eenheid bestaat tussen geloof en werken (vgl. Jak 2, 14), tussen eredienst en leven als christen (vgl. Mt 5, 23-24), tussen geestelijk leven en het beleven van het evangelische beginsel van de naastenliefde.

HOOFDSTUK III: TERREINEN VOOR DE SOLIDARITEIT IN AMERIKA

De uitdaging van het evangelie

59. *Communio* en heil in Christus zijn bestemd voor de mens, “de eerste en belangrijkste weg van de kerk die Christus zelf openlegde en voortdurend door het mysterie van de menswording en de verlossing leidt”.⁷⁹ Het evangelie kan niet verkondigd worden als zou dat niets te maken hebben met de geestelijke en tijdelijke problemen van het menselijk bestaan.⁸⁰ De gemeenschap van de volgelingen van Jezus Christus blijft steeds de kerk van de barmhartige Samaritaan (vgl. Lc 10, 29-37).

Menselijke vooruitgang en evangelisatie zijn dus innig met elkaar verbonden, want de mens voor wie de evangelische waarden bestemd zijn is geen abstract wezen, maar een persoon die met concrete maatschappelijke en economische kwesties te maken heeft.⁸¹

60. De antwoorden uit de landen in Latijns-Amerika wijzen op allerlei beklemmende toestanden waarmee vele volkeren van die geografische en culturele regio te maken hebben: een steeds diepere kloof tussen rijken en armen; de moeilijke situatie als gevolg van de internationale schulden⁸²; tekort aan werkgelegenheid en te lage lonen, een situatie die alleen kan worden opgelost door de gewetens wakker te schudden, zodat een algemene beweging van saamhorigheid op gang

komt⁸³; recessie en inflatie; speculatie en kapitaalvlucht; wapenhandel en spanningen tengevolge van oorlog; het probleem van de drugshandel; corruptie bij de overheid en geringe aandacht voor het algemeen belang⁸⁴; de armoedige omstandigheden waaronder veel gezinnen leven (honger en ziekte, geen sanitaire en sociale voorzieningen, geen behoorlijke huisvesting en onderwijs).

Men ziet dat alles als een teken van een ernstige ethische wanorde die roept om een mentaliteitsverandering en die de kerk vraagt bij haar evangelisatieopdracht zich te richten op de mens in zijn concrete en volledige werkelijkheid.

61. In andere landen van het werelddeel, met name in Canada en de Verenigde Staten van Amerika, zijn er maatschappelijke situaties die in een bepaald opzicht gelijkenis vertonen met die welke hierboven werden beschreven. De kerk maakt zich daar grote zorgen over, met name op twee culturele gebieden: de immigranten en zij die wonen in de achterstandsbuurten rond de grote steden met hun ingewikkelde sociale problemen, zoals werkloosheid, erbarmelijke levensomstandigheden (honger, woningnood, gebrek aan hygiëne), verslaving en geweld, het onvermogen van veel immigranten om zich in te burgeren, jeugdmisdaad, enzovoorts. De christelijke gemeenschappen zien in deze concrete problemen de opdracht weerspiegeld van het evangelie dat eist zijn naaste te dienen, en ze proberen daarop adequaat te reageren door middel van materiële hulpverlening welke verkondiging en tegelijk getuigenis is van de christelijke naastenliefde.

Bij deze sociale activiteiten ziet men dat de r.-k. kerk en de andere christelijke confessies en ook de andere godsdiensten graag bereid zijn met elkaar samen te werken. Dat geldt niet voor sekten en de andere soortgelijke religieuze bewegingen.

Solidariteit met en liefde voor de armen

62. Vooral voor Amerika gelden nog steeds de woorden van paus Johannes

79. *Redemptor hominis*, 14.

80. Vgl. *Redemptoris missio*, 59.

81. Vgl. *Evangelii nuntiandi*, 31.

82. Vgl. Pauselijke Commissie Justitia et Pax, *In dienst van de mensengemeenschap: een ethische beschouwing over de Internationale schulden* (27 december 1986).

83. Vgl. *Octogesima adveniens*, 18-19; Johannes Paulus II, Encycliek *Laborem exercens* (14 September 1981), 18.

84. Vgl. *Gaudium et spes*, 26.

XXIII, toen hij verklaarde dat de kerk, als kerk van alle mensen, allereerst de kerk van de armen wil zijn.⁸⁵ De discussie over de kerk en de armen tijdens Vaticanum II is van grote betekenis geweest: in de armen ziet de kerk als het ware het beeld weerspiegeld van haar goddelijke Stichter, die arm en nederig was; met toewijding spant zij zich in om hun nood te lenigen, en in hen wil zij Christus dienen.⁸⁶

Herhaalde malen zijn de mensen nadrukkelijk opgeroepen zich het drama van de armoede aan te trekken: in zijn toespraak tot de boeren van Columbia heeft Paulus VI over de arme gesproken als “sacrament van Christus”⁸⁷; en in de apostolische Exhortatie *Evangelii nuntiandi* heeft hij met nadruk gewezen op de band die er is tussen het evangelie van Christus en de verlossing uit de ellende, als een eis van gerechtigheid en christelijke naastenliefde.⁸⁸

63. Gesteund door de richtlijnen van het pauselijk leergezag sporen de geestelijke herders van de particuliere kerken in het Amerikaans werelddeel alle leden van de kerk aan, beter hun plicht als christen te vervullen om een halt toe te roepen aan de vernederende en rampzalige ellende die het gevolg is van de zondige structuren waardoor de rijken steeds rijker en de armen steeds armer worden.

Bij zijn bezoek aan het Amerikaans werelddeel heeft Johannes Paulus II opgeroepen zich maatschappelijk in te zetten voor gerechtigheid en een eerlijke verdeling van de goederen.⁸⁹ Gevolg gevend aan deze oproep van de opvolger van Petrus zijn de particuliere kerken in Amerika zeer actief bezig met het pastoraat van de christelijke solidariteit jegens de jeugd en de vrouw, boeren en arbeiders, zieken en gevangenen, emigranten en immigranten, armen en uitgestotenen.

Bij talrijke gelegenheden hebben de bisschoppen van Latijns-Amerika heel het volk van God opgeroepen om zich intens met het vraagstuk van de armoede bezig te houden: zij wezen erop dat de waarachtigheid van de evangelisatie afgelezen kan worden aan de liefde voor de armen, en zij riepen de mensen op tot dienst aan hun lijdende broeders en

zusters, en tot een duidelijke keuze die allereerst uitgaat naar de armen en die zich solidair met hen betoont.⁹⁰

Kerkelijke gemeenschappen en solidariteit

64. De IIde Algemene Veragdering van Latijns-Amerikaanse Bisschoppen heeft de kerkelijke basisgemeenschap omschreven als de kern van de kerkelijke structuur, die op haar niveau verantwoordelijk is voor de rijkdom en verbreiding van het geloof, evenzeer als voor de menselijke vooruitgang en ontwikkeling.⁹¹

Het begrip kerkelijke basisgemeenschap is opnieuw aan de orde gesteld op de IIIde Algemene Vergadering van Latijns-Amerikaanse Bisschoppen die daarin drie kenmerken heeft onderscheiden: het gemeenschapaspect waardoor de leden met elkaar een intieme geloofsrelatie kunnen aangaan; het kerkelijk aspect volgens hetwelk de gemeenschap die de sacramenten viert, door onderlinge saamhorigheid actief in hun leven gestalte tracht te geven aan alles wat het nieuwe gebod met zich meebrengt; het structureel aspect, volgens hetwelk de gemeenschap die uit een vast maar gering aantal leden bestaat, gezien wordt als een levende basiskern van een grote gemeenschap.⁹²

In zijn uitleg over het kerkelijk aspect dat het wezen uitmaakt van deze gemeenschappen, heeft paus Paulus VI twee basiskennmerken toegevoegd: de *communio* met de kerk (de plaatselijke en de universele kerk) en de *communio* met de geestelijke herders en met het leergezag van de kerk.⁹³

Vanwege de enorme uitgestrektheid van de diocesen en parochies en de vele eisen die door de structuur daarvan gesteld worden, heeft men in talrijke plaatselijke kerken van Latijns-Amerika deze kleine christengemeenschappen gezien als een beslissende pastorale keuze om het kerkelijk leven te vernieuwen.

Dezelfde documenten van het bisschoppelijk leergezag in Latijns-Amerika erkennen echter dat hier en daar de basisgemeenschappen voor politieke doeleinden misbruikt zijn, dat ze losgeraakt zijn van de *communio* met de bis-

85. Vgl. Johannes XXIII, radioboodschap gericht tot de katholieken van de gehele wereld, een maand voor de opening van het Tweede Vaticaans Concilie (11 September 1962): AAS 54 (1962), 682.

86. Vgl. *Lumen gentium*, 8.

87. Vgl. Paulus VI, Toespraak tot de boeren van Colombia (23 augustus 1968): AAS 60 (1968), 620.

88. Vgl. *Evangelii nuntiandi*, 38.

89. Vgl. Johannes Paulus II, *Openingstoespraak Puebla*, III, 1-7.

90. Vgl. Puebla, 382, 707, 1134.

91. Vgl. IIde Algemene Vergadering van Latijns-Amerikaanse Bisschoppen, Medellin (augustus-september 1968), XV, 10.

92. Vgl. Puebla, 641.

93. Vgl. *Evangelii nuntiandi*, 58.

schoppen en zo hun kerkelijke dimensie hebben verloren.⁹⁴

Niettemin worden de kleine kerkelijke gemeenschappen in de antwoorden op de *Lineamenta* geprezen als centra waar een groot aantal christenen kerkelijke communio en saamhorigheid kunnen beleven.

De buitenlandse schulden en het evenwicht van de wereldeconomie

65. De kerk in Amerika, tracht bij haar verkondiging van het evangelie altijd de mannen en vrouwen van het werelddeel duidelijk te maken dat zij dienen te bouwen aan een onderlinge saamhorigheid die gedragen wordt door gerechtigheid en vrede.

De banden van de solidariteit krijgen een bijzonder belang als het gaat om de relatie tussen het Noorden en het Zuiden, vooral op het punt van de buitenlandse schulden. De antwoorden op de *Lineamenta* suggereren dat, gezien de globalisering van de internationale economie, de oplossing voor een zo ingewikkelde situatie alleen gevonden kan worden als men uitgaat van fundamentele ethische beginselen, waarbij ieder van de betrokkenen in solidariteit zijn verantwoordelijkheid neemt voor de toekomst.⁹⁵

Hoewel de buitenlandse schulden niet de enige oorzaak zijn van de armoede in veel ontwikkelingslanden, kan men er niet aan voorbijgaan dat ze mede hebben geleid tot situaties van uiterste ellende die in onze dagen een dringende uitdaging betekenen voor het geweten van de leden van het volk van God.

In de antwoorden op het voorbereidingsdocument worden daarvan talrijke voorbeelden gegeven: honger en ellende, tekort aan de noodzakelijke levensbehoeften, aan gezondheidszorg en voedselvoorziening, werkloosheid, gebrek aan fatsoenlijke huisvesting en onderwijs, enzovoorts. Deze jammerlijke toestand waarin veel arme gezinnen in Amerika verkeren vindt men ook terug onder de boerenbevolking en bij de arbeiders in de steden, onder de afro-amerikanen en de indianen van Amerika. Voor een christendom dat zich wil

inzetten voor gerechtigheid, ligt daartoe een groot terrein braak.

In veel antwoorden op de *Lineamenta* wordt de oproep van paus Johannes Paulus II herhaald om een oplossing te vinden voor de kwestie van de internationale schulden en “het Jubileumjaar voor (te) stellen als een gunstig moment om ondermeer een aanzienlijke vermindering, zo niet algehele kwijtschelding, te overwegen van de internationale schulden”.⁹⁶ Bovendien wordt voorgesteld het onderwerp te behandelen in de ruimere context van de globalisering der wereldeconomie, en daarbij steeds te streven naar het herstel van de orde der sociale gerechtigheid.

Solidariteit en bevordering van de zorg voor het leven

66. De mens is geroepen tot een volheid van leven die bestaat in het deelhebben aan het goddelijk leven; de kerk kondigt hem het heil aan dat Christus door zijn paasmysterie heeft gebracht.

Uit de documenten van het pauselijk leergezag van de laatste jaren blijkt dat de pausen zich met name zorgen maken over het gezin en de bescherming van het leven in al de fasen van zijn bestaan.⁹⁷ Door haar talrijke pastorale initiatieven heeft de kerk in Amerika laten blijken dat zij met betrekking tot het menselijk leven de zorg van de paus delen, die in zijn encycliek *Evangelium vitae* heeft gewezen op de verantwoordelijkheid die iedere mens ten overstaan van God heeft voor het eigen leven en dat van zijn naaste.⁹⁸

In de antwoorden op de *Lineamenta* worden een aantal gebieden aangegeven waarop de zorg voor het leven bijzondere aandacht behoeft; de voorname daarvan zijn:

– Het *gezin* als de plaats bij uitstek waar het leven ontstaat en de mens zich ontwikkelt.⁹⁹ Op dit terrein zijn er in diocesaan en nationaal verband allerlei kerkelijke instituten en organisaties om in de gezinnen de huwelijkstrouw te bevorderen, alsmede verantwoordelijk ouderschap, christelijke opvoeding van de kinderen, saamhorigheid met andere gezinnen, en, algemeen gesproken, een bloeiend gezinsleven als ‘huiskerk’, naar het voorbeeld van de heilige Familie te

94. Vgl. Puebla, 98, 630.

95. Vgl. Pauselijke Commissie Justitia et Pax: *In dienst van de mensengemeenschap, een ethische beschouwing over de Internationale schulden* (27 december 1986).

96. Vgl. *Tertio millennio adveniente*, 51.

97. Vgl. Paulus VI, encycliek *Humanae vitae* (25 juli 1968); Johannes Paulus II, apostolische Exhortatie *Familiaris consortio* (22 november 1981); Encycliek *Evangelium vitae* (25 maart 1995).

98. Vgl. *Evangelium vitae*, 75-77.

99. Vgl. *Familiaris consortio*, 18-64.

Nazareth. Bijzondere aandacht wordt besteed aan het geven van voorlichting over de natuurlijke methodes voor gezinsplanning, aan het helpen van ongehuwde moeders en van alleenstaande bejaarden.

– *Bijstand op het gebied van de gezondheidszorg*, die zich uitstrekt over alle fasen van het mensenleven. Op dit terrein geeft de kerk niet alleen geestelijke begeleiding aan de zieken, maar verleent zij in sommige gevallen ook daadwerkelijke medische bijstand, in samenwerking met wat er vanuit de burgermaatschappij in ziekenhuizen en medische centra gedaan wordt. Onder de vele gebieden waarop zij actief is, kunnen genoemd worden: de zeer ernstige ziekten zoals kanker en AIDS, drugs- en drankverslaving, lichamelijke en geestelijke handicaps, enzovoorts.

– De *christelijke bio-ethiek*, dat wil zeggen het geheel van ethische beginselen die betrekking hebben op het leven. Op dit terrein gaat het erom om vanuit de waarden van het evangelie de nieuwe problemen te belichten die de wetenschap met haar ontdekkingen en nieuwe vondsten stelt. Men wijst op een aantal initiatieven die op dit punt zijn genomen: het oprichten van instituten voor bio-ethiek, de opleiding van gespecialiseerde pastores, het opnemen van dit onderwerp in de studieprogramma's van katholieke universiteiten en seminaries, enzovoorts. Maar de antwoorden geven wel toe dat er nog veel te doen valt om deze grote uitdaging van onze tijd het hoofd te bieden.

– Het bevorderen van een *cultuur van het leven* tegenover een “cultuur die van geen solidariteit wil weten en zich in vele gevallen manifesteert als een echte ‘cultuur van de dood’”.¹⁰⁰ Er zijn talrijke negatieve tekenen waaruit een soort ‘samenzwering tegen het leven’ blijkt in de samenlevingen van Amerika: schending van de mensenrechten, legalisering van de abortus, aanvaarding van de euthanasie, sterilisatie-programma's, enzovoorts. Herhaalde malen hebben de bisschoppen individueel of gezamenlijk als geestelijke herders hun stem doen horen zowel in hun eigen prediking als in documenten die uitgingen van de Bisschoppenconferenties, waarin zij zich richtten tot het volk van God en

alle mensen van goede wil om hen te wijzen op hun persoonlijke en maatschappelijke verantwoordelijkheid voor de goddelijke gave van het leven.

CONCLUSIE

67. De Speciale Vergadering voor Amerika van de Bisschoppensynode betekent in de geschiedenis van de kerk een buitengewoon belangrijke gebeurtenis, mede omdat ze deel uitmaakt van het voorbereidingsproces op de viering van het Jubileumjaar 2000. De bijeenkomst van de synode bewijst immers de herderlijke zorg van Christus' plaatsbekleder en van alle geestelijke herders van het volk van God in Amerika om de verschillende volkeren en naties te verzamelen in de belijdenis van eenzelfde geloof in de levende Jezus Christus, weg van bekering, *communio* en solidariteit.

Op die wijze wil de synode een antwoord bieden op de grote uitdagingen van de Amerikaanse maatschappelijke en culturele situatie, door zich in het licht van het mysterie van Jezus Christus, dezelfde gisteren, vandaag en in eeuwigheid (vgl. Heb 13,8) te bezinnen over de nieuwe evangelisatie, de zorg voor de mens en de christelijke cultuur in de Nieuwe Wereld.

Het *Instrumentum laboris* biedt de synodevaders ter overweging een samenvatting aan van de reacties op de vragenlijst van het voorbereidingsdocument. Met de daarin aan de orde gestelde onderwerpen wordt getracht van alle kanten de situatie in het Amerikaans werelddeel te belichten, en het document dient als uitgangspunt voor het debat tijdens de synode, dat zo een zeer belangrijk moment van onderscheiding en broederlijke dialoog wordt.

Uit de gezamenlijke bezinning op de in het werkdocument uiteengezette onderwerpen kunnen wellicht gemeenschappelijke problemen naar voren komen en kan belangrijke informatie verkregen worden over plaatselijke situaties, over Geestesgaven in de vorm van charisma's en bedieningen, maar evenzeer over de uitdagingen en mogelijkheden die met de moderne

100. *Evangelium vitae*, 12.

Amerikaanse cultuur samenhangen. Dat alles zal de kerk in het werelddeel helpen om haar eigen karakter te ontdekken, terwijl ze zich met nieuwe vurigheid aan de nieuwe evangelisatie wijdt.

68. Gesteld voor de zware opgave van deze evangelisatie in de complexe werkelijkheid van het Amerikaans continent, wil de Speciale Vergadering voor Amerika van de Bisschoppensynode met nieuwe kracht het mysterie verkondigen van Jezus Christus, die leeft, gestorven en verrezen is, die leeft in de geschiedenis van onze tijd en op heel bijzondere wijze aanwezig is in zijn kerk, opdat alle mensen in Hem ontdekken:

- de ware weg die leidt tot waarachtige persoonlijke bekering en vernieuwing van de maatschappelijke structuren, zodat het leven van de mens en de samenleving het zaad kunnen ontvangen van het Koninkrijk van God, en vruchten voortbrengen van nieuw leven, vrede, gerechtigheid en barmhertigheid;
- de ware weg die leidt tot liefdevolle *communio*, waardoor Hij zichtbaar wordt die uit liefde mens is geworden en onder de mensen heeft gewoond opdat allen zijn heerlijkheid zouden kunnen aanschouwen (vgl. Joh 1,14) en delen in de goddelijke gave van de beschaving der liefde;
- de ware weg die leidt tot solidariteit, opdat dit ideaal, een eis van het alge-

meen welzijn, door alle leden van de mensenfamilie geëerbiedigd zou worden en het zou winnen van de verderfelijke heerszucht.¹⁰¹

69. Zoals de apostelen samen met Maria volhardden in het gebed en de kracht ontvingen van de heilige Geest om met verkondiging van de Blijde Boodschap te beginnen (vgl. Hnd 2,1-13), zo roepen ook de geestelijke herders van het volk van God in Amerika, in geloof verenigd met de opvolger van Petrus, en onder bescherming van de moeder van God en de moeder der kerk, de heilige Geest aan opdat Hij over hen neerdaalt, zodat zij met hernieuwde kracht kunnen doorgaan met hun opdracht om de heilsboodschap te verkondigen temidden van de vreugde en hoop, het verdriet en de angst van de mensen in het Amerika van vandaag.¹⁰²

Moge Onze Lieve Vrouw van Guadeloupe, de Sterre van de eerste en de nieuwe evangelisatie, de schreden leiden van hen die in het Amerikaans halfmond op weg zijn naar de ontmoeting met de levende Jezus Christus, Heer van tijd en eeuwigheid: “Alfa en Omega, de Eerste en de Laatste, Begin en Einde” (Apk 22,13).

Vertaling door F. van Voorst tot Voorst s.j.

101. Vgl. *Openingstoespraak Santo Domingo* III, 15.

102. Vgl. *Gaudium et spes*, I.